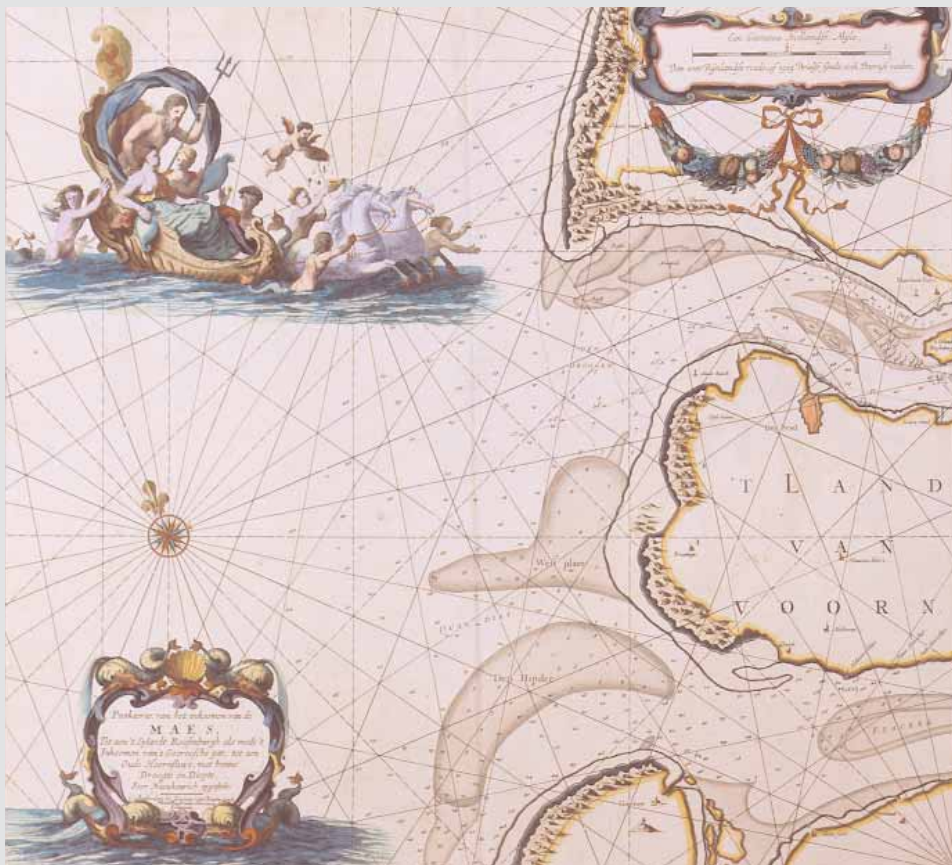

BRIELSE MARE

JAARGANG 18 - NUMMER 2 - OKTOBER 2008

*Mededelingen en historische bijdragen van de
Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel*

COLOFON

De Brielse Mare is een tijdschrift dat twee keer per jaar wordt uitgegeven door de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel.

Dit tijdschrift wordt automatisch aan de leden van de vereniging toegestuurd. Losse nummers zijn te bestellen via het secretariaat van de vereniging en te koop bij het Historisch Museum in Den Briel en in het Streekarchief.

ISSN:0927-8478

Prijs per nummer: 2,-

Correspondentie-adres van de vereniging:

Mevrouw Els Laroy-Meeuse

Van Almondeweg 70, 3231 CS BRIELLE

Tel.: 0181-413635. E-mail: elslaroy@hetnet.nl

Postrekening Vereniging Vrienden van het Historisch Museum

Den Briel: 208792;

Persoonlijk lidmaatschap 10,-; familielidmaatschap 15,- per jaar.

Aanmelding bij het secretariaat of d.m.v. het formulier op de website van de 'Vrienden': www.inter.NL.net/users/F.Keller/Tromp.html

Secretariaat Brielse Mare-redactie:

Mevrouw Els Laroy-Meeuse

Van Almondeweg 70, 3231 CS BRIELLE

Tel.: 0181-413635. E-mail: elslaroy@hetnet.nl

Het eerstvolgende nummer verschijnt in april 2009

Kopij uiterlijk 15 januari bij het redactiesecretariaat.

Redactie:

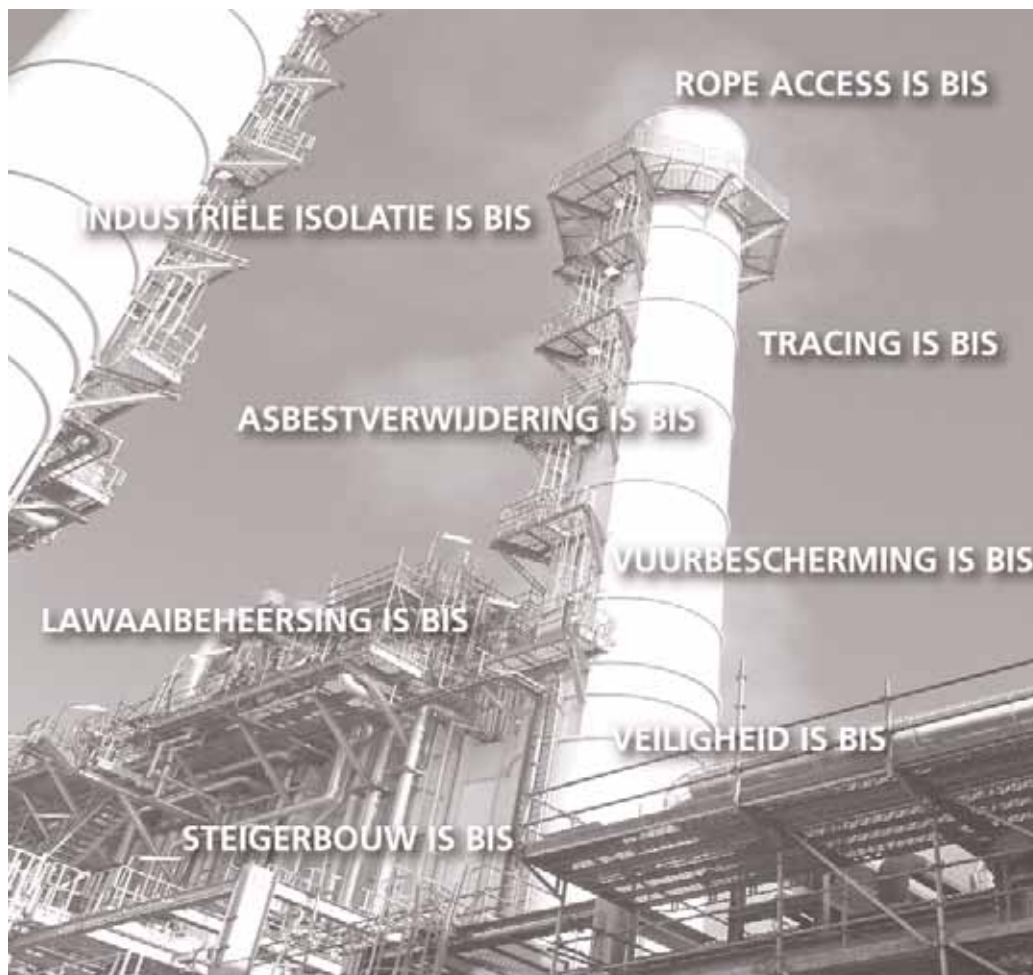
W. Delwel (hoofdredacteur), F. Keller en K.J. Schipper.

Omslagillustratie: Paskaart van de Maasmonding, door Joannes van Keulen, 1684 GAR cat. nr. VI 7.01A

Druk: Duodecimo, Voorstraat 157, 3231 BH Brielle

BRIELSE MARE

*Mededelingen en historische bijdragen van de Vereniging
Vrienden van het Historisch Museum Den Briel*

EVERYTHING IS BIS

Een multidisciplinaire contractor, veelzijdig in het aanbod van ondersteunende diensten voor de industrie.

Dat is BIS. Deskundigheid en ervaring op uiteenlopende terreinen en altijd een aanpak op maat: een totaal oplossing waarin diverse werkzaamheden zorgvuldig op elkaar zijn afgestemd of een afzonderlijke discipline.

Ook dat is BIS. Veiligheid, betrouwbaarheid, servicegerichtheid, flexibiliteit en kwaliteit. Ontwikkeling en levering van eersteklas producten en diensten. **Alweer BIS.** Behoeftte aan een multiservice opdracht in handen van één projectorganisatie of liever een specifieke dienst? ... **Everything is BIS.**

www.bis-industrialservices.nl

BILFINGER BERGER
Industrial Services

BIS Industrial Services

Inhoud

Openingstijden en prijzen museum	4
Van de redactie	5
Historische bijdragen	
- Brielle bespied	7
- De Engelsen in Brielle 1585 - 1616	27
- Een 'staatsgreep' te Brielle in 1618	41
- Het koft en het koren	44
Museumnieuws	47
Index 'Brielse Mare' Jg. 1 t/m 18 (1991 t/m 2008)	49
Beknopte geschiedenis van de 'Vrienden'	55
Verenigingsnieuws	56
Uit de streek	59
Aanmeldingsformulier 'Vrienden'	60
Auteursinstructies	61
Belangrijke telefoonnummers en internetadressen	61

Openingstijden en prijzen museum

	1 apr. t/m 31 okt.	1 nov. t/m 31 maart
di-vr	10.00 - 17.00 uur	10.00 - 16.00 uur
za	10.00 - 16.00 uur	10.00 - 16.00 uur
zo	12.00 - 16.00 uur	gesloten

Gesloten op maandagen, oud- en nieuwjaar, koninginnedag, 1^e en 2^e paasdag, 1^e pinksterdag en 1^e en 2^e kerstdag. Op hemelvaartsdag en 2^e pinksterdag openstelling als op zondag.

Prijzen:	Kinderen t/m 4 jaar	gratis
	Kinderen 5 t/m 12 jaar	1,-
	Iedereen ouder dan 12 jaar	2,-
	Gezinskaart (2 volw. 2 kinderen)	4,50
	Bonuspas, Maerlantpas	50% korting
	Groepen (meer dan 10 personen)	1,- pp
	Leerlingen in schoolverband	0,50 pp
	Vrienden HMDB, MJK, Ver. Rembr. ICOMpas	gratis

Gratis toegang op 1 april, museumweekend en Open Monumentendag.

Adres:

Markt 1, 3231 AH Brielle. Receptie: tel. (0181) 475475; kantoor: (0181) 475477;

fax: (0181) 475476; www.historischmuseumdenbriel.nl

e-mail: info@historischmuseumdenbriel.nl

	AANNEMINGSBEDRIJF	
	L. D. van DIJK BV Sinds 1965	
nieuwbouw, verbouw, renovatie en restauratie metsel- en betonwerken reiniging en ontstopping van rioleringen volledige verzorging van vergunning, subsidie-aanvragen en tekening		
VOOR INLICHTINGEN/OFFERTE: NOBELSTRAAT 81 - BRIELLE - 0181-415038/416506 - FAX 0181-416457		

Van de redactie

Op 22 oktober a.s. is het precies 50 jaar geleden dat de 'Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel' werd opgericht. In dit nummer van de 'Mare' vindt u een beknopte beschrijving van de geschiedenis van de 'Vrienden'. Een uitvoerige geschiedenis treft u aan in de catalogus bij de tentoonstelling 'Uit de schatkamer van de Vrienden'. De opening van deze tijdelijke tentoonstelling in het museum is één van de twee lustrumactiviteiten die tijdens de feestelijke viering op 30 oktober zullen plaatsvinden. De andere is de inbedrijfstelling van het cadeau van de 'Vrienden' aan het museum. U leest er meer over in het 'Verenigingsnieuws'.

Hoewel de 'Brielse Mare' niet zo oud is als de 'Vrienden' (het eerste nummer verscheen in 1991) is ze er toch onlosmakelijk mee verbonden. Vandaar dat in deze aflevering in de 'Index Brielse Mare' een volledig overzicht gegeven wordt van alle tot nu toe verschenen artikelen. Informatie over het reilen en zeilen in het museum vindt u traditiegetrouw in het 'Museumnieuws'.

In het eerste, rijkelijk geïllustreerde, artikel van deze 'Mare', met de intrigerende titel 'Brielle bespied', wordt o.a. gewag gemaakt van een 17e-eeuws Rotterdams plan voor een kanaal door Voorne. Het plan was tegen de zin van Brielle en leidde dan ook tot een heuse 'kanaalaffaire'. In het artikel 'De Engelsen in Brielle, 1585-1616' wordt een onderbelichte periode uit de Brielse geschiedenis behandeld: de Engelse 'bezetting' van Brielle van 1585 tot 1616. 'Een 'staatsgreep' te Brielle in 1618' handelt over een religieus conflict dat leidt tot de nodige beroering. Ten slotte maakt vanuit het Streekarchief de archivaris ons wederom deelgenoot van zijn boeiende 'mijmeringen'. De redactie wenst u veel leesplezier.

Willem Delwel

De Maasmond op een kaart uit 2007. Het kruisje wijst de positie van de 'Stenen Baak' aan. De pijl wijst de plek aan waar de vroegere Maasmond in 1950 door een dam werd afgesloten. Dankzij deze dam werd Voorne (en daarmee ook Brielle) bij de Watersnoodramp van 1 februari 1953 gespaard. Copyright: Havenbedrijf Rotterdam NV, 2007.

Brielle bspied

De Nieuwe Maas in 1697 door Pierre Ancelin gekarteerd

drs. B. Wouda

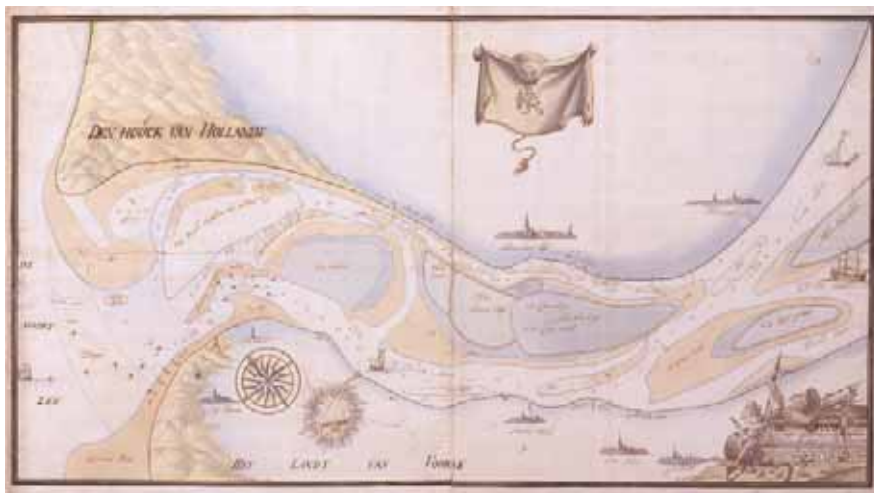
Het verzanden van een rivier is dodelijk voor een havenstad. Zo waren de gouden tijden van Brugge voorbij toen het Zwin verzandde en nam Antwerpen het stokje over. Met de verzanding van de Schelde keerde het economisch tij al vóór de Val van Antwerpen (1585) en de sluiting van de Schelde. Het economisch zwaartepunt verschoof toen naar de Noordelijke Nederlanden. Daarbij ontwikkelde Rotterdam zich tot de tweede stad van de Republiek. Maar ook de Nieuwe Maas verzandde. De Maasstad wilde in de natuur ingrijpen om de vaarweg tot aan de Noordzee te reguleren. Daarbij kwam zij ook op het grondgebied van bijvoorbeeld Brielle en dat kon de geuzenstad niet zomaar over haar kant laten gaan.

In dit artikel staat een aantal Rotterdamse rivierkaarten centraal. Bij die kaarten moeten niet alleen de beide oevers correct worden weergegeven maar het is ook van belang dat wordt aangegeven waar een gevaarlijke stroming is, waar de ondiepten zich bevinden en wat de juiste vaargeul is. Een doeltreffend hulpmiddel om het een en ander weer te geven is het gebruik van het stelsel van dieptelijnen. Het was de Rotterdamse cartograaf Pierre Ancelin die als eerste dergelijke dieptelijnen op kaarten tekende.

Verzanding

Juist in de tijd dat Rotterdam zich sterk ontwikkelde als haven- en handelsstad kon deze zich geen verzandende vaargeul of havens permitteren. Dit probleem deed zich echter wel voor. Al vanaf de tweede helft van de vijftiende eeuw groeiden gorzen zodanig dat

sommige werden bedijkt: Oud-Rozenburg, Blankenburg en Ruigeplaat. Deze afzonderlijke bedijkingen werden in 1634 door een algemene ringdijk tot een geheel gemaakt (zie afbeelding 1). Later werden nieuwe aanwassen eveneens in die algemene ringdijk opgenomen en in 1727 werd het geheel als ambachtsheerlijkheid Rozenburg verkocht. Iets verder naar het westen, in de riviermond zelf, was er de voor de scheepvaart beruchte ‘Darybank’, die later uitgroeide tot de zandplaat De Beer. Midden zeventiende eeuw schreef men die verzanding toe aan het traag stromen van de rivier. Er zou minder sedimentatiemateriaal bezinken indien de rivier sneller zou stromen. Maar de vele zalmsteken belemmerden een vlotte doorstroming. Vanaf 1658 was er dan ook een door Rotterdam benoemde commissie die op die zalmsteken moest toezien.

Afb. 1. Verzanding van de Maasmond. François Carl van Douwe gaf op dit manuscript de situatie van 1717 weer. De afzonderlijke bedijkingen van Oud- en Nieuw-Rozenburg, Blankenburg en Ruigeplaat zijn goed zichtbaar. Gemeentearchief Rotterdam (GAR), cat.nr. VI 7.04.

Alle havenplaatsen ondervonden de nodige hinder van die verandering. Vanaf de tweede helft van de zestiende eeuw fungeerde het College van de Grote Visserij als samenwerkingsverband, onder meer om de havens toegankelijk te houden. Dit college was gesplitst in een Noorder- en een Zuiderkwartier. In het laatstgenoemde kwartier werkten de ‘Maassteden’ Brielle, Delft, Rotterdam en Schiedam samen. Dordrecht was hierin niet vertegenwoordigd omdat zij een markt- of stapelplaats was zonder eigen vissers- of handelsvloot. Tot de taken van de bestuurders behoorden onder meer het loodswezen (pilotage) op de Maas en het Goereesche Gat en tevens de zorg voor bebakening en betonning van het vaarwater.

Bebakening en betonning

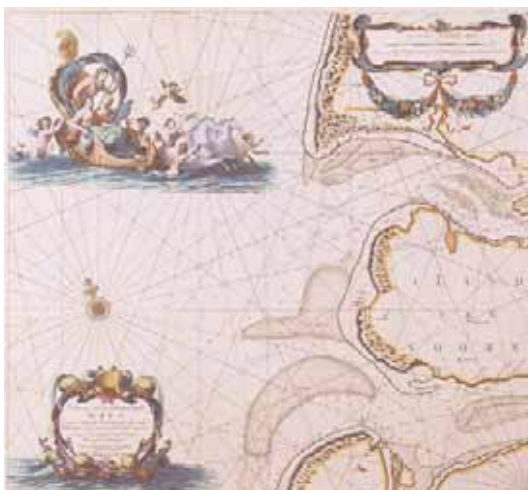
Door het Zuiderkwartier van de Grote Visserij werd een 110 voet hoog dagbaken op Goeree opgericht. Dit houten gevaarte werd in 1742 vervangen door een 200 voet hoog stenen baken, dat meer landinwaarts werd geplaatst.

De twee bakens in de duinen van Oost-Voorne waren een Brielse aangelegenheid. De bouw van een houten ‘vierboete’ en de stenen ‘cape’ ging terug op een privilege uit 1280. Zij werden ook ’s nachts als vuurtoren gebruikt. Ruim een halve eeuw later, in 1358, werden er ook tonnen in zee uitgezet. In oorlogstijd werden de bakens soms afgebroken en de tonnen opgehaald, zo ook aan het begin van de Opstand. Tijdens de grote uitbreidingen van Rotterdam besloten de Gecommitteerde Raden van Holland in 1593 om de beide bakens weer te herbouwen. Toen werd er gekozen voor twee houten bakens. Nadat in 1630 één daarvan was afgebrand, werd deze door een stenen (een nog steeds bestaand) exemplaar vervangen (zie afbeelding 2).

*Afb. 2. De beide Brielse bakens aan den Maasmond
Links de stenen cape en rechts de houten vierboete. Een in opdracht van Jacob
Quack, door Joost van Geel in 1665 vervaardigde ets. GAR, cat.nr. RI 84-2 I.*

De van zee komende schepen moesten in het verlengde van de beide bakens op de kust aanvaren. Als het schip en de beide bakens precies op één lijn lagen, kreeg de bemanning vanzelf de eerste ton in zicht. Van daaraf moest de stuurman steeds de volgende ton aanhouden (zie afbeelding 3). Juist omdat de riviermond verzandde en de vaargeul wel eens werd verlegd, moest men die aangegeven koers aanpassen. In de regel liet men het meest landinwaarts geplaatste baken staan en verzette men dát baken dat meer in de duinen stond. Vandaar dat het hogere permanente baken eventueel in steen kon worden opgetrokken maar dat het tweede en lagere baken een houten exemplaar bleef, dat gemakkelijker kon worden verplaatst. Indien op verschillende kaarten de beide bakens anders ten opzichte van elkaar staan, hoeft dat dus niet te liggen aan de capaciteiten van de cartograaf.

*Afb. 3. Paskaart van de Maasmonding
In 1684 gaf Joannes van Keulen deze kaart uit met de welluidende titel: Paskaerte van het inkoomen van de Maes tot aen 't eylandt Roosenburgh alsmede 't inkoomen van 't Goereesche Gat tot aen Oude Hoornsluys, met hunne drooghte en diepte. GAR, cat.nr. VI 7.01A*

Paskaarten van de Maasmond

Om de vaarroute goed aan te geven werden 'paskaarten' vervaardigd (ook wel kompas- of portolaankaarten genoemd), waarop een netwerk (graadnet) van kompasstralen is ingetekend. In de Nederlanden verschenen de eerste paskaarten in het tweede kwart van de zestiende eeuw. Lucas Janszn. Waghenauer gaf in 1584 de eerste Nederlandse zeeatlas uit: *Spiegel der Zeevaerdt*, waarin de derde kaart de situatie van de Maasmond weergeeft. Maar de situatie bleef aan verandering onderhevig (zie afbeelding 4).

Op dergelijke paskaarten werden de zandbanken en ondiepten weergegeven en vanaf 1560 werden ook de dieptecijfers systematisch toegepast. Toch is het niet in een oogopslag duidelijk welke koers een stuurman moest aanhouden. Bij zo'n stuurmansgids was dat ook niet de bedoeling: iedere gids bestond uit een verzameling paskaarten met een leeskaartboek. In zo'n boek werden de kusten, havens en zeilroutes beschreven en voorzien van informatie over het getij, de betonning en de bodemgesteldheid. Om de kaart goed te kunnen interpreteren moest men eerst de desbetreffende informatie uit het kaartleesboek doornemen.

Afb. 4. Carte des entrées de l'Escaut et de la Meuse
Paskaart uit 1635 van de monding van de Schelde en de Maas, zoals die (pas) in 1693 in de Neptune François, als kaart nr. 7 is gepubliceerd. GAR, cat.nr. VI 7.02.

Een dieptelijn op de kaart

Door de kompasstralen achterwege te laten en alleen een dieptelijn weer te geven, wordt een rivierkaart een stuk duidelijker. Pieter Bruynszn., landmeter van het hoogheemraadschap van Rijnland, had daarbij in 1584 de primeur (zie afbeelding 5). Door de projectie van één dieptelijn wordt deze kaart door wetenschappers geprezen.

Pas veel later werd de slingerende dieptelijn vervangen door aan elkaar 'gekoppelde' rechte koerslijnen. Zo vervaardigde Jacob Quack in 1665 een kaart met de welluidende titel: 'Afbeeldinge van de Maes, van de stadt Rotterdam tot in zee, met de aangelege steden

Afb. 5 Dieptelijn in Het Spaarne

Aan beide kanten van de rivier is de dieptelijn van 7 voeten weergegeven. Hiertussen bevond zich de vaargeul. Linker onderhoek van een in 1584 door Pieter Bruynszn. vervaardigde kaart. Collectie hoogheemraadschap van Rijnland. CDTTA-0324.

en plaetsen en sanden, drooghten en coersen sooals die tegenwoordigh bevaeren wert. Links zijn de zes genummerde tonnen in het Noorddiep weergegeven zoals die in 1608 (opnieuw) waren geplaatst. De stippellijnen met daarop verschillende schepen geven de ideale vaarroute aan, waarbij men gebruik maakt van duidelijke oriëntatiepunten. Zo kan men goed om de eveneens ingetekende ondiepten heen laveren. Toch is dit geen praktische stuurmankaart. De kaart is uitgegeven door een postmeester die zijn postschepen heeft laten uitbeelden (zie afbeelding 6).

Afb. 6. Afbeelding van de Maes, van de stad Rotterdam tot in zee
De zigzaggende stippellijn waarop de schepen zijn afgebeeld, geeft de ideale koers aan. Detail van de Maaskaart zoals Jacob Quack die in 1665 liet vervaardigen. GAR, RI 86.

Weliswaar is van deze zogenaamde 'Maaskaart' nog een variant uit 1740 bekend (zie afbeelding 7), toch werden de gegevens niet bijgewerkt en omdat de verzanding in de gehele benedenloop van de Nieuwe Maas door bleef gaan, verouderde de kaart vrij snel. De kaart was dan ook slechts een 'hebbedingetje' voor bestuurders en verzamelaars. Om die reden werd een fraaie rand vervaardigd waarop de aanzichten van diverse steden en een indrukwekkend panorama zijn weergegeven, om zo de decoratieve waarde van de kaart te verhogen (zie afbeelding 8).

Afb. 7 Maaskaart, tweede druk

De tweede druk uit 1740 waarop de aanwassen duidelijk worden, zeker als men dit kaartbeeld vergelijkt met dat van afbeelding 8. GAR, RI 87.

Afb. 8. Maaskaart van Jacob Quack

Aan weerszijden van de Maaskaart zijn de stadsgezichten van Brielle, Delft, Delfshaven, Maassluis, Schiedam en Vlaardingen afgebeeld. Bovenaan is een fraai panorama van de stad Rotterdam, gezien vanaf de overzijde van de Maas. Herdruk uit 1963 (van de Maaskaart uit 1665). GAR, RI 86.

De Maas als een stukje 'maakbare natuur'

Vanwege de sedimentatie werd de Nieuwe Maas aanvankelijk gekarteerd om de ondiepten letterlijk te omzeilen. In 1650 gaf het Rotterdamse stadsbestuur aan Dirck Davidszn. Versyden de opdracht om

een alternatieve vaarroute in kaart te brengen (zie afbeelding 9). Ook hierbij ging het om het omzeilen van de problemen.

Eind zeventiende eeuw wilde Rotterdam de ondiepten ook buiten haar grondgebied bestrijden of zelfs voorkomen en zo de gehele vaarroute naar zee optimaliseren. Plaatselijk poogde zij al vanaf het eind van de zestiende eeuw de rivierstroom zodanig te reguleren dat een goed bruikbare vaargeul in stand bleef. Daartoe had de stad in 1590 het gors Feijenoord gekocht (inmiddels is dat opgenomen in het omvangrijker Noordereiland) en legde zij van daaraf strekdammen aan om de stroom te versmallen, waardoor het water in het resterende deel sneller stroomde. Men hoopte dat op die manier de vaargeul door de rivier ‘vanzelf’ op diepte zou worden gehouden. Deze techniek die Rotterdam alleen op haar eigen grondgebied kon toepassen, zou Rijkswaterstaat eeuwen later eveneens maar dan op veel grotere schaal toepassen.

Afb. 9. Caerte ofte vertoninge van de Bieinge ende het Spui Doorvaart vanaf het Haringvliet, via Beningen en het Spui naar de Oude Maas, even ten noorden van Oud-Beijerland. Een in 1650 door de Rotterdamse meester stadstimmerman Dirck Davidszn. Versyden vervaardigde kaart. GAR, Rotondetek. portef. L nr. 11.

In 1694 opperde de Rotterdamse stadspensionaris Isaak van Hoorbeek het idee van een kanaal dwars door Voorne, om zo een betere verbinding met de Noordzee te verkrijgen. Omdat de Rotterdammers tegenwerking vanuit Amsterdam verwachtten, werd het plan voor een kanaal van Zwartewaal naar Hellevoetsluis in het uiterste geheim uitgewerkt door Pierre Ancelin en Johannes de Vou. Toen dit tweetal in 1694 bezig was om het terrein te verkennen, werden de heren door de stadsbestuurders van Brielle in de ‘stedelijke gijzelskamer’ gezet. Brielle was (terecht) beducht voor de aspiraties van Rotterdam. In 1661 had deze stad ook eenzijdig nieuwe loodsboten in de vaart gebracht, terwijl Brielle op grond van oude privileges het loodswezen claimde. Het conflict is toen door de Staten van Holland beslecht: de vergrote capaciteit bleef gehandhaafd, maar de loodsen moesten in Brielle (gaan) wonen. Vandaar dat Brielle in de werkzaamheden van de beide ‘verspieders’ opnieuw aantasting van haar rechten zag en dus wel moest ingrijpen.

Toen Brielle vernam wat de plannen waren, eiste zij dat Rotterdam een ander traject zou verwezenlijken: een kanaal van Brielle naar Hellevoetsluis. De beide heren hebben daarvoor toen een aantal kaarten vervaardigd. Bij deze plannen behoefde alleen het terrein waar het kanaal zou komen te worden gekarteerd. Maar de beide mannen zetten ook Brielle in kaart. Als een cartograaf de hoogte en exacte ligging van de kerktorens wist, kon hij op afstand het gebied in kaart brengen (zie afbeelding 10).

Een gevolg van deze ‘kanaalaffaire’ is wel dat in de gehele achttiende eeuw geen Rotterdamse cartograaf metingen op Voorne kon verrichten. Op zich was dat niets nieuws: ook het Land van Putten was voor Rotterdamse cartografen een gevaarlijk gebied gebleken. Af en toe legde een cartograaf in een cartouche een verklaring daarover af (zie afbeelding 11).

Afb. 10 Percelen ter hoogte van het beoogde kanaal Brielle-Hellevoetsluis
Dit traject was niet de bedoeling van Rotterdam en is dan ook niet gerealiseerd.
Aardig is wel dat deze kaart uit 1695 een van de eerste is waarop Brielle in zuivere
loodrechte projectie is weergegeven. GAR, Rotondetek. portef. L, nr. 43.

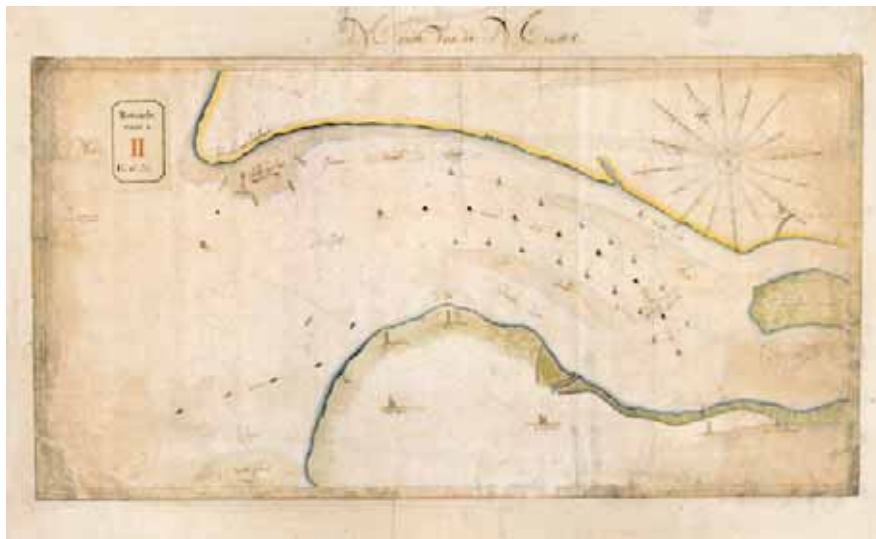
Afb. 11. Kaart van de Nieuwe Maas vanaf Rotterdam tot in de Noordzee
Het bijschrift moet de onnauwkeurigheden verklaren: 'Aldus de gheleeghentheit
van de Maes, metter haest ghekaerteert, alleen gheweest zijnde aen de tot
Hollandsche zijde. Gedaen door Jan Janssen Stampioen'. Kaart uit circa 1640.
kaart. GAR, cat.nr. VI 6.02.

Pierre Ancelin

Vanwege zijn kennis 'van de wateren ende stroomen, inzonderheijd
voor zooveele deselve relatie hebben tot het interesse van dese stadt
met den aencleven van dien, als het leggen van kribben, dammen

ende diergelijke' is Ancelin in 1694 aangetrokken. Drie jaar later moest hij voor de commissarissen tot de stromen een aantal uitvoerige rivierkaarten met toelichtingen vervaardigen. Het doel was om op basis van goede kaarten maatregelen te nemen om de verzanding te bestrijden.

Ancelin is vernieuwend in die zin dat hij met het idee kwam om een stelsel van dieptelijnen op één kaart weer te geven. In mijn artikel: 'Doordachte dieptelijnen op Rotterdamse rivierkaarten', in het *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis* beschreef en toonde ik meerdere van zijn rivierkaarten. Wellicht was hij geïnspireerd door een kaart waarop twee lijnen de vaargeul begrensd en een derde lijn het diepste gedeelte van die vaargeul aangaf (zie afbeelding 12).

Afb. 12. Mondt van de Maes

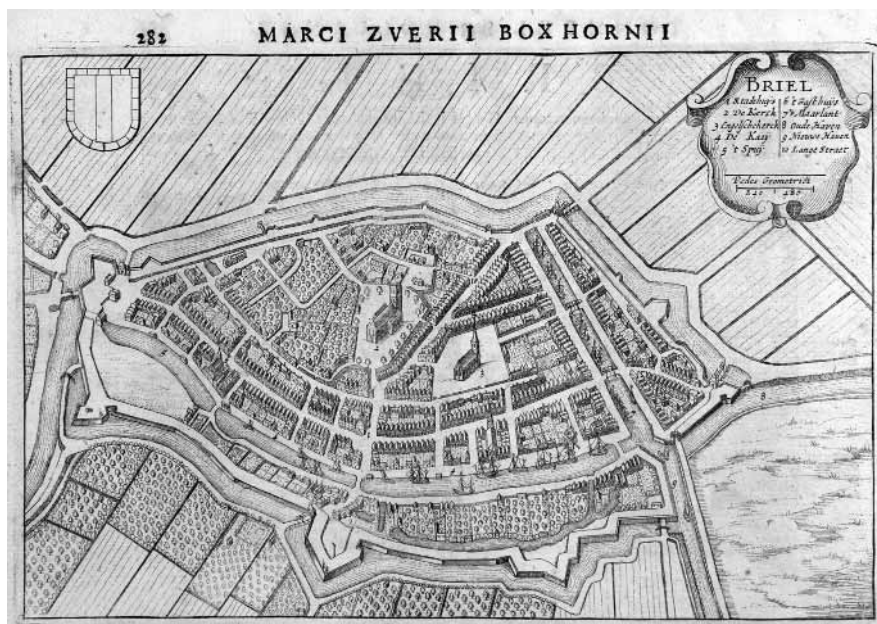
De buitenste lijnen geven de begrenzing van de vaargeul aan. Op de middelste lijn is het diepste gedeelte van het vaarwater. Een waarschijnlijk in 1696 vervaardigde kaart. GAR, cat.nr. VI 7.02.01.

Een 'grootschalige basiskaart' van Ancelin

Recent werd nog een omvangrijke Ancelinkaart herontdekt. Het was echter geen gedetailleerde tekening: Op een volledig ingetekend raster van vierkanten van 500 roeden zijn uitsluitend de hoge vaste punten, zoals kerktorens, heel nauwkeurig ingetekend en met lijnen met elkaar verbonden. Zelfs de oevers van de Nieuwe Maas zijn niet in kaart gebracht. De vaste punten lagen voornamelijk rondom drie grote steden: Brielle, Delft en Rotterdam. Vooral in en rondom Brielle zijn veel vaste punten weergegeven. In Brielle betreft het de kerktorens van de Sint-Catharijnekerk, de Maerlandse kerk, de Jacobskerk en het torentje van het Gasthuis. Ook rondom die stad zijn er meerdere vaste punten nauwkeurig ingetekend: met de klok mee zijn dat: Rockanje (ten zuidwesten van Brielle), de molen van Oostvoorne, het torentje van Oostvoorne, de Stenen Baak en een tweetal punten op de waterkering ten oosten van de stad. Dus juist van de stad waarin Ancelin niet frank en vrij metingen kon verrichten, had hij de coördinaten van de vaste punten exact vastgelegd.

*Afb. 13. Vaste meetpunten in en nabij Brielle
De vaste referentiepunten in en om Brielle zijn nauwkeurig, in uitsluitend (toen zeer moderne) verticale projectie (de zogenaamde Franse stijl) vastgelegd. Kaart in 1697 door Pierre Ancelin vervaardigd. GAR, Rotondetek. portef. L nr. 41a.*

Afb. 14. Brielle

Op deze figuratieve stadskaart zien we de torenspitsen die kaartmakers gebruikten als referentiepunten. Ongeveer in het midden staat de Sint-Catharijnekerk, rechts daarvan de Maerlandse kerk. Bron: Marci Zuerii Boxhornii, *Tonneel ofte beschrijvinghe des landts ende steden van Hollandt ende West-Vrieslandt* (Amsterdam 1634) 282.

Omdat Ancelin zoveel kaarten van de Maas heeft vervaardigd, had hij waarschijnlijk behoefte aan een 'basiskaart' waarop de exacte ligging van de vaste meetpunten ten opzichte van elkaar stond, die hij vervolgens op zijn andere kaarten kon overnemen. Deze efficiënte werkwijze kwam natuurlijk wel vaker voor.

De kaart is om twee redenen interessant. Hij toont aan dat Ancelin vooral de vaste punten rondom Brielle wilde vastleggen (zie afbeeldingen 13 en 14). Officieel waren het de verplicht in Brielle woonachtige loodsen die maandelijks peilingen moesten verrichten.

Kennelijk wensten de Rotterdammers dit kennismonopolie te doorbreken. Het tweede interessante aspect is de detaillering aan de zee-kust bij Brielle. Daar zijn de duinen weergegeven en zijn er in het water voor de kust dieptelijnen ingetekend (zie afbeelding 15).

*Afb. 15. De duinen en kustwateren ten westen van Brielle
Voor de Noordzeekust ten westen van Brielle zijn dieptelijnen ingetekend. Een
ander detail van de kaart waarvan ook afbeelding 13 afkomstig is.*

Verdere ontwikkelingen

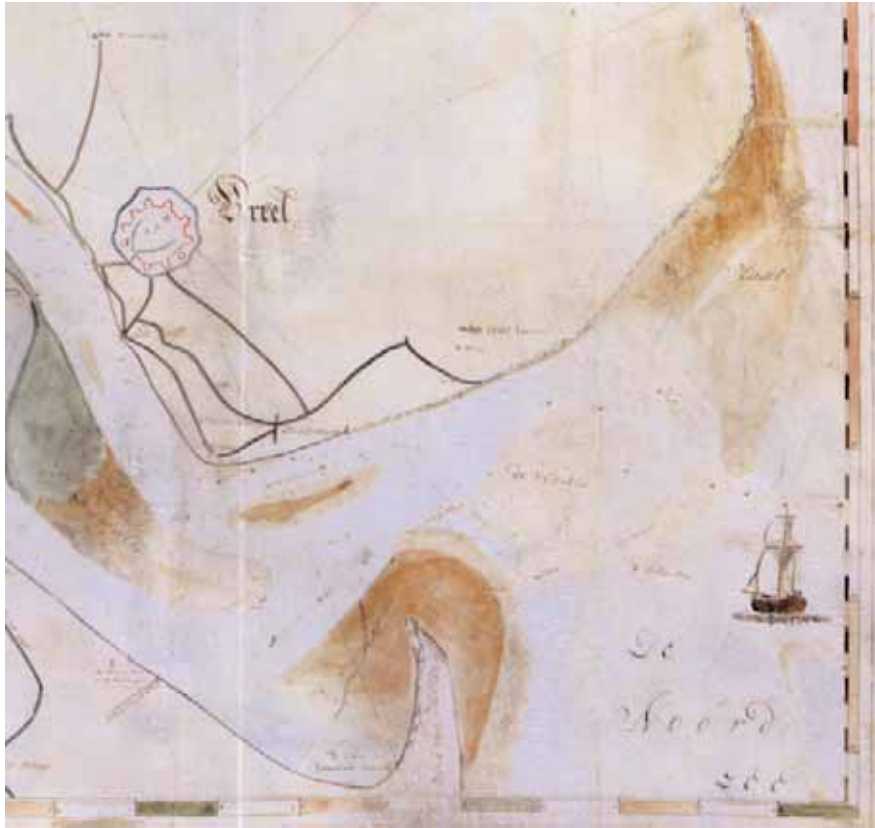
Uiteindelijk kon Rotterdam haar plannen tot verbetering van de Maasmond niet realiseren. In 1698 wist Delft de plannen inzake de afdamming van het Staaldiep nog te voorkomen (in 1727-1728 werd

dit plan alsnog verwezenlijkt). Van de plannen uit 1699 ter verbetering van de bevaarbaarheid van de Maasmond werd alleen het opwerpen van een stuifdijk op De Beer uitgevoerd. Kortom, de Rotterdamse ambities waren beduidend groter dan kon worden gerealiseerd.

Nadien bleven het beheer en onderhoud van de rivierdijken zelf bij de desbetreffende waterschappen, maar de Staten van Holland en West-Friesland trokken steeds meer het beheer van de (buitendijkse) riviervakken naar zich toe. Voor de Hollandse waterstaatswerken werd daartoe een aantal commissies in het leven geroepen, waaronder ook een voor de provinciale zorg voor de rivieren. Het totaal van de commissies van de Staten van Holland en de Gecommitteerde Raden samen kan worden beschouwd als de ‘Hollandse waterstaatsdienst’. De provinciale overheid liet dan ook steeds meer rivierkaarten produceren op grond waarvan een goed provinciaal overheidsingrijpen in de waterstaat mogelijk zou zijn. Deze toenemende concentratie werd in 1754 bekroond met de benoeming van de Leidse professor Johan Lulofs (1711-1768) tot de ‘Inspecteur Generaal van ’s Lands Rivieren’. Sommige historici zien in deze benoeming zelfs het begin van een gewestelijke waterstaatsdienst die zij als voorloper van Rijkswaterstaat beschouwen.

Na 1710 had Rotterdam dan ook niet meer de ambitie om de Maas ook buiten haar grondgebied te reguleren. Aan Ancelins opvolger werden minder hoge eisen gesteld: de knecht van de fabricage behoefde niet meer over landmeetkundige of cartografische vaardigheden te beschikken. In de regio van de Maasmond bleven de loodsen van de pilotage belast met het verrichten van de reguliere dieptemetingen. Soms werden die peilgegevens op een bewaard gebleven kaart ingetekend (zie afbeelding 16).

Afb. 16. Kaart van de Oude en de Nieuwe Maas

In de achttiende eeuw werd de Nieuwe Maas niet alleen gekarteerd in opdracht van de Staten van Holland en West-Friesland, ook andere instanties lieten kaarten vervaardigen. Zo moest ook de commissaris van de pilotage ambtshalve reguliere dieptemetingen (laten) verrichten. In deze kaart geven dieptecijfers de ondiepten in de Maasmond aan. Manuscriptkaart in 1741 vervaardigd door Cornelis van Tol. GAR, cat.nr. VI 9.03.

Besluit

De kaarten van Pierre Ancelin zijn uiterst nauwkeurig en hij gaf daarop aan hoe hij aan zijn meetgegevens kwam. Voor tijdgenoten was hij dus eventueel controleerbaar. Ancelin was zich waarschijnlijk

ook terdege bewust van de kwaliteiten van zijn kaarten: hij is vanwege zijn expertise door het gemeentebestuur aangetrokken, die daarvoor de desbetreffende functiebeschrijving aanpaste. Ook verdiende hij meer dan zijn opvolger, aan wie ook minder hoge eisen werden gesteld.

Ancelin produceerde zijn kaarten met de daarbij behorende rapporten in opdracht van het gemeentebestuur van Rotterdam, met het oog op maatregelen ter bevordering van de bevaarbaarheid van de Maasmond. Die kaarten waren geen afzonderlijke producten maar waren bijlagen behorende bij beleidsrapporten, op grond waarvan de stadsbestuurders hun besluiten konden nemen. Het ging daarbij niet alleen om het riviervak ter hoogte van Rotterdam, maar de rivierproblematiek werd integraal bekeken, in die zin dat de gehele vaarroute van Rotterdam tot in de Noordzee werd bestudeerd. Bij de kartering introduceerde Ancelin (in Rotterdam) meerdere noviteiten: de Franse stijl van kartering, het grid over zijn kaarten, het samenvoegen van kompasroos en schaalstok en niet te vergeten het stelsel van dieptelijnen. Omdat Ancelin in 1697 meerdere rivierkaarten vervaardigde, is niet met zekerheid te zeggen welke kaart nu precies de oudste kaart met een stelsel van dieptelijnen is.

Toch werd in Rotterdam het systeem van de dieptelijnen niet verder ontwikkeld. Dit mede omdat de provincie zich steeds meer en intensiever met de waterstaatszorg ging bezighouden en het duidelijk werd dat het beheer van de Nieuwe Maas geen taak voor Rotterdam was.

Ancelin is intensief met die dieptelijnen bezig geweest. Hij verdient daarom alle waardering als wetenschappelijk cartograaf. Het kan nog wel even duren voordat dat zover is. Vandaar mijn devies: *Festina Lente*.

Over de auteur

Bertus Wouda (1960) studeerde Geschiedenis en Geografie, en volgde daarna de opleiding aan de Rijksarchiefschool. Jarenlang was hij archivaris van het Waterschap IJsselmonde te Barendrecht, in welke hoedanigheid hij diverse artikelen publiceerde en de paleografische atlas *Een schatkistje uit Reijerwaard* (2002) en de bundel *Ingelanden als uitbaters* (2003) samenstelde. Na de opheffing van het waterschap (2005) bleef hij publiceren en voltooide hij een studie Algemene Cultuurwetenschappen aan de Open Universiteit. In 2007 publiceerde hij over de kaarten van Pierre Ancelin in: *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis*.

Bron

Dit artikel is een bewerking (verkorting) van het artikel: B. Wouda, 'Doordachte dieptelijnen op Rotterdamse rivierkaarten. De Nieuwe Maas in 1697 door Pierre Ancelin gekarteerd', in: *Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis*, jrg. 16 nr. 2 (december 2007) 69-92.

De Engelsen in Brielle, 1585 - 1616¹

mevrouw drs. C. van Werkhoven

Brielle staat landelijk bekend om haar jaarlijkse 1-aprilviering, waarbij wordt gevierd dat op die dag in 1572 'Alva zijn Bril verloor'. Hiermee was het de eerste stad die tijdens De Opstand (1568-1648) door de watergeuzen veroverd werd op de Spanjaarden. Vreemd genoeg is er in de geschiedschrijving over De Opstand relatief weinig geschreven over andere ontwikkelingen en gebeurtenissen in de stad uit deze periode.

Er is in de literatuur weliswaar aandacht voor historische figuren, die een relatie hebben met Brielle, zoals de martelaren van Gorcum, de leider van de watergeuzen, Lumey, en de zeeheld Tromp, maar toch beperken deze studies zich doorgaans tot enkele personen of gebeurtenissen en blijven andere ontwikkelingen die zich ten tijde van De Opstand in de stad voltrokken, onderbelicht. Een van de aspecten waarover bijvoorbeeld weinig bekend is, is de Engelse bezetting van Brielle. Maar weinig mensen weten vandaag de dag nog dat de stad ooit, tussen 1585 en 1616, als zogenoemde pandstad in handen was van de Engelsen en er in deze periode een garnizoen Engelse soldaten gelegerd was.

Hoewel het een relatief korte periode betreft, is deze tijd zeker het nader bekijken waard, aangezien de Engelsen op verschillende terreinen hun stempel hebben gedrukt op de ontwikkeling van de stad. Het doel van dit artikel is om de ontwikkeling van de stad ten tijde van de Engelsen nader te belichten.

Elizabeth en De Opstand

Hoewel de slag bij Heiligerlee (1568) als eerste veldslag van De Opstand wordt gezien, nam de gewapende strijd tegen de Spanjaarden pas serieuzere vorm aan na de inname van Brielle in 1572. De plotselinge inname van deze strategische stad door de watergeuzen ontlokte namelijk vele reacties in Holland en Zeeland en zorgde ervoor dat binnen enkele jaren ook andere belangrijke steden zich van het Spaanse gezag bevrijdden, zoals Leiden en Haarlem.

Vanaf 1572 kwamen ook de Engelsen prominent in beeld. Willem van Oranje en de Staten van Holland en Zeeland zagen in dat ze hulp nodig hadden in hun strijd tegen de Spanjaarden en hoopten de protestante Engelsen, met wie al jaren goede contacten waren, hiervoor bereid te vinden. In de briefwisselingen tussen Willem van Oranje en diverse Engelse politici, zoals de schatbewaarder Lord Burghley, de edelman Leicester en de secretaris van koningin Elizabeth, Sir Francis Walsingham, lezen we veelvuldig dat Willem vraagt om Engelse steun in het gewapende conflict in de vorm van wapens en geld voor zijn troepen of voor de bevoorrading van schepen.²

Willem ging zelfs zover om de Engelse koningin Elizabeth de soevereiniteit aan te bieden in ruil voor Engelse hulp en troepen tegen de Spanjaarden.³ Hoewel Elizabeth sympathie had voor de protestante Hollanders en de relatie tussen haar en de katholieke Filips II behoorlijk gespannen was, ging ze niet in op dit aanbod. Interne politieke verdeeldheid legde een grote druk op haar. Zo was haar *privy council* - een soort vertrouwensraad van haar belangrijkste ministers - openlijk verdeeld over de Europese politieke gebeurtenissen en de rol die Engeland hierin zou moeten spelen. De situatie in de Republiek was hier maar één aspect van. Bovendien was Elizabeth bang om zelf het doelwit te worden van de Spaanse

troepen en sloot ze, om hen te vriend te houden, zelfs nog korte tijd een Engels-Spaans verdrag.⁴ Verder besloot ze om voorlopig weinig te doen en alleen af en toe geld te sturen naar de opstandelingen in Holland en Zeeland.⁵

Elizabeth I (1533 - 1603) koningin van Engeland van 1558 tot 1603.

Vanaf 1576, na de Pacificatie van Gent, veranderde de aard van de strijd in de Republiek echter aanzienlijk. Met dit verdrag, waarin alle gewesten officieel besloten zich aan te sluiten bij de strijd van Holland en Zeeland tegen de Spaanse overheerser, werd de groep opstandelingen

niet alleen groter, maar ook beter georganiseerd.⁶ Toch was dit lang niet voldoende om de Spanjaarden te verslaan en bleef Engelse hulp wenselijk. Daarom bleef Willem van Oranje de Engelsen om steun vragen.⁷

Nu de Hollandse opstandelingen beter georganiseerd leken, begon Elizabeth meer te voelen voor Engelse tussenkomst in het conflict. Bovendien dreigde Engeland zelf verwickeld te raken in een machtsstrijd met de katholieke Spanjaarden en hadden de Engelsen baat bij het veilig stellen van een protestant Noordwest Europa. Toch bleef Elizabeth nog lange tijd aarzelen. Dit had alles te maken met de interne politieke verdeeldheid en de onstabiele politieke situatie in Europa, waarbij er allerlei verschillende belangen speelden voor de

Engelsen en Elizabeth zich zeer diplomatiek moest opstellen. Een openlijke steun aan de Hollandse opstandelingen zette de relatie met andere katholieke landen immers onder druk.⁸

De dood van Willem van Oranje in 1584 en de val van Antwerpen in 1585 versnelden de zaken echter.⁹ Niet alleen werden de Engelsen nu economisch bedreigd, maar ook dreigde door de Spaanse opmars en een plotselinge toenadering tussen de katholieke machten Spanje en Frankrijk, het protestante gedachtegoed in gevaar te komen. Dit zorgde ervoor dat Elizabeth eindelijk de knoop doorhakke en de Hollanders openlijk haar steun gaf. In allerijl werd er door haar ministers en enkele Hollandse afgezanten onderhandeld en in augustus 1585 was de *Treaty of Nonsuch* een feit.¹⁰

Treaty of Nonsuch

In de *Treaty of Nonsuch* werd bepaald dat de Engelsen 1000 cavaleristen en 6350 soldaten naar de Republiek zouden sturen. Daarenboven zou Engeland jaarlijks 600.000 gulden betalen aan de opstandelingen. Dit was een aanzienlijk bedrag: een kwart van de totale kosten voor het leger van de Republiek.

Bovendien bepaalde Elizabeth dat haar favoriete edelman, de Earl of Leicester, als landvoogd naar de Nederlanden zou komen, om de Engelse troepen in de Nederlanden aan te voeren en de Hollandse politiek te leiden.

De Engelsen gaven deze hulp echter niet zomaar: zij wilden een aantal strategische steden in de Republiek als onderpand. Zij lieten hierbij hun oog vallen op Vlissingen, Oostende, fort Rammekes en de vestingstad Brielle met haar nabij gelegen forten Nieuweroord en Cleijburgh. In de pandsteden en forten dienden, op kosten van de Hollanders, de Engelse troepen gelegerd te worden. Na het sluiten van een vrede, zou de Republiek nog vijf jaar de tijd hebben om hun pandsteden 'terug te kopen'.¹¹

Robert Dudley, Earl of Leicester (1532 - 1588), door koningin Elizabeth I als landvoogd naar de Nederlanden gezonden.

Brielle als pandstad

Het is niet vreemd dat de toenmalige burgemeesters van Brielle, Willem Willemsz en Carel Gans, zich zorgen maakten over de komst van de Engelsen. Het ging namelijk om 800 soldaten en zij dienden allemaal gelegerd te worden in en rondom de stad. Dit was een enorm aantal op een bevolking van slechts 3000 burgers en zou aardig wat gevolgen hebben voor zaken als huisvesting, infrastructuur en voedselvoorziening. Bovendien was het stadsbestuur bang dat Brielle zou opdraaien voor de extra kosten die de aanwezigheid van de soldaten met zich meebracht. Ondanks dat de Staten-Generaal nadrukkelijk beloofd hadden om deze kosten te vergoeden, vroeg het stadsbestuur zich af hoe het ging als er hooggeplaatste Engelse logés zouden arriveren. Ook speelde de vraag wie eventuele schade zou vergoeden aan particuliere bezittingen in de stad, zoals huizen en winkels.¹²

Hoewel Brielle sinds 1581 een stemgerechtigde stad was binnen de Staten van Holland, had het Brielse stadsbestuur niets tegen het

verdrag in te brengen. De burgemeesters kregen vriendelijk doch dringend het verzoek zich aan te sluiten bij de meerderheid en in te stemmen met de verpanding. Er werd door de Staten Generaal echter wel moeite gedaan om de angsten van de Briellenaren weg te nemen. Zij kwam de stad tegemoet met een akte van indemniteit, die op 11 oktober 1585 werd overhandigd aan het stadsbestuur. Hierin werd de stad verzekerd dat de Engelsen zich zouden houden aan de regels van de stad. Het garnizoen zou geld krijgen om Engelse gasten te onderhouden en de soldaten zouden regelmatig soldij krijgen om vernielingen en plunderingen tegen te gaan.¹³

Van Engelse kant moesten de soldaten een zogenoemde *Oath for Brill* afleggen. In deze eed beloofden de soldaten niet alleen hun trouw aan de Engelse koningin, maar beloofden zij zich ook goed te gedragen in de steden waar zij gelegerd werden. Dit alles gebeurde nog voor vertrek vanuit Engeland en werd nauwkeurig gedocumenteerd. In de Engelse archieven zijn nog enkele stukken bewaard gebleven, zodat wij in sommige jaartallen nog kunnen zien welke soldaten er naar Brielle kwamen.¹⁴

De Engelsen in Brielle

Met de komst van de Earl of Leicester naar de Republiek in december 1585 was de Engelse deelname aan de Nederlandse Opstand een feit. De eerste soldaten waren toen echter al lang in Brielle gelegerd. Zij waren al in oktober gearriveerd, samen met de eerste gouverneur van Brielle, Thomas Cecil, de zoon van Elizabeths schatbewaarder Lord Burghley. Cecil had zijn intrek genomen in de woning *De Vier Speellieden*, in de huidige Voorstraat.

Het overgrote deel van de soldaten werd gelegerd in de nabij gelegen forten Nieuweroord en Cleijburgh. Het viel echter niet mee om hen onder te brengen, want de meeste soldaten kwamen met hun gezin.

Bovendien besloot Leicester in 1587 om twee compagnieën extra in Brielle te legeren, wat een grote druk legde op de behuizing. Daarom werd een ambtenaar aangesteld die de bewoning van de soldaten moest coördineren en moest zorgen voor de uitbetaling van de soldij.

Niet alleen de huisvesting van de soldaten bleek een ware operatie. Ook moest er speciaal voor de Engelse gevangenen en de paarden van het leger onderdak zijn. Voorgesteld werd om hiervoor het Clarissenhuis (gedeelte van het oude klooster) te gebruiken, gelegen in de huidige Clarissenstraat. Hoewel het stadsbestuur hier tegen was, kregen de Engelsen uiteindelijk hun zin.¹⁵

Hoewel de Engelsen dertig jaar in de stad hebben gewoond, is er vandaag de dag helaas weinig meer over dat ons er nog aan herinnert. Destijds echter werd een aantal woningen in Brielle in Engelse stijl verbouwd, wat betekende dat de gevels en de plafonds een zogenoemde *Tudor Rose* hadden, het symbool van de Engelse vorsten, van het huis Tudor. Ook was er vaak sprake van stucplafonds in Engelse Stijl, zeker in de woningen van de gouverneurs en hooggeplaatste Engelsen. Het Historisch Museum Den Briel heeft nog drie bouwfragmenten uit deze tijd in zijn collectie, hetgeen een uniek bezit is en een beeld geeft van deze periode van de Brielse geschiedenis.¹⁶

Bouwfragmenten uit de Engelse periode. Collectie Historisch Museum Den Briel, inv. nrs. 3760, 3798.

De Engelse Kerk

Naast de behuizing voor de soldaten moest er ook op religieus gebied tegemoetgekomen worden aan de wensen van de Engelsen. Hoewel ze protestant waren en dit geen problemen opleverde, bleek er onder de Brielse predikanten nogal snel commotie te ontstaan over het aantal ‘gemengde’ huwelijken en de kinderen die hieruit geboren werden. Er werden zoveel huwelijken tussen Briellenaren en Engelsen gesloten, dat de Brielse predikanten niet goed wisten wat te doen.¹⁷ Zij drongen er al snel op aan dat er voor hen een eigen kerk zou komen, zodat de Engelsen hun eigen parochie zouden krijgen waar zij hun eigen huwelijken en dopen konden uitvoeren.

De Jacobskerk aan de Voorstraat in de tijd van de legering van het Engelse garnizoen in gebruik als Engelse Kerk (Foto F. Keller).

Het stadsbestuur kwam tegemoet aan de wensen van de predikanten en stelde voor om de Jacobskerk geschikt te maken voor de Engelsen. Dit was eigenlijk een gedeelte van het Jacobs-gasthuis, maar werd speciaal voor de Engelsen verbouwd tot kerk. Vanaf 1590 werd er tevens een predikant aangenomen die speciaal in dienst was van de Engelsen. Deze predikant, mr. Seroyen, kwam oorspronkelijk uit Antwerpen en was naast predikant ook een bekwaam arts. Hij zorgde dan ook tevens voor het welzijn van

de soldaten. Aangezien hij zeer kundig bleek en er al snel vele goede verhalen over hem de ronde deden, stond het stadsbestuur het in 1603 toe dat hij zijn praktijk uitbreidde en als arts ook de ‘gewone’ burgers van Brielle mocht helpen.¹⁸

Het Engelse bestuur

De aanwezigheid van landvoogd Leicester was van korte duur. Zijn openlijke steun voor de calvinisten zorgde namelijk al snel voor een conflict met de vrijzinnige Hollandse regenten. Zij voelden er niets voor om de door hem gewenste calvinistische kerkorde in te voeren en leverden, aangevoerd door Johan van Oldebarnevelt, een politieke strijd tegen de enorme macht die Leicester binnen de Republiek had gekregen. Toen Holland in 1587 zonder zijn toestemming prins Maurits tot stadhouder benoemde, werd de situatie al snel onhoudbaar voor Leicester. Wanhopig probeerde hij Van Oldebarnevelt en Maurits te arresteren, maar dit liep op niets uit en hij verloor zijn aanzien. In 1588 liet Elizabeth hem vertrekken.¹⁹ Hoewel zijn optreden slechts enkele jaren duurde, onderhield Leicester intensief contact met de Engelse ministers en weten we derhalve vrij nauwkeurig wat de impact was van de Engelse hulp. In zijn brieven schreef hij ook regelmatig over Brielle.²⁰

Na het vertrek van Leicester ging de Engelse hulp aan de Republiek echter gewoon door en bleven de troepen gelegd in Brielle. In 1588 kwam er een nieuwe gouverneur in de stad, Lord Burgh. Met zijn komst gingen ook de kosten voor de stad aanzienlijk omhoog: hij vroeg 300 pond per week extra van het stadsbestuur! De magistraat ging echter akkoord, omdat men bang was voor plunderingen. Lord Burgh was zelf weinig aanwezig in Brielle. We weten alleen zeker dat hij er tussen 1590-1591 verbleef, aangezien hij op 27 december 1590 en 2 mei 1591 deel uitmaakte van de kerkgangers van de Engelse kerk.²¹

Sir Francis de Vere (1560 - 1609).

Na de plotselinge dood van Lord Burgh in 1597 stelde Elizabeth een nieuwe gouverneur in Brielle aan, Sir Francis de Vere. Hij werd bovendien, net als Borgh en Leicester voor hem, de aanvoerder van de Engelse troepen en was hiermee een belangrijk figuur in de Republiek. In tegenstelling tot Leicester werd hij wel geaccepteerd door de Hollandse regenten. Hij ontving zelfs een aanzienlijk pensioen van de Staten Generaal, nadat hij in 1602 tijdens een veldslag gewond was geraakt. Hoewel ook De Vere niet vaak in Brielle verbleef, was hij tussen 1599 en 1606 wel meerdere malen persoonlijk aanwezig in de Engelse kerk.²² Toen hij in 1609 overleed, werd door koning Jacobus I, die in 1603 Elizabeth had opgevolgd, zijn broer Sir Horatio de Vere aangewezen als gouverneur van Brielle. Hij zou deze functie behouden tot het vertrek van de Engelsen in 1616.

Een andere belangrijke figuur was Sir Edward Conway, de plaatsvervangend gouverneur van Brielle. Hij verbleef van 1597 tot 1616 in het huis van zijn voorganger, Thomas Cecil, aan de Voorstraat en genoot veel aanzien bij de Brielse magistraat. Het stadsbestuur bood hem regelmatig feestelijkheden aan en voor zijn paarden kreeg hij de beschikking over een eigen weide.

Alle gouverneurs in Brielle onderhielden een goede communicatie met de Engelse adel en koningin.²³ Zo schreef Conway veel brieven over de voortgang van De Opstand en de troepen in Brielle en ging hij ook af en toe naar het Engelse hof om verslag uit te brengen van de situatie in de Republiek.²⁴ Ook zijn er nog enkele brieven terug te vinden van Elizabeth zelf, zoals in 1599 toen zij een brief stuurde naar Conway om navraag te doen naar de situatie in de Republiek.

Bovendien was er over het algemeen een goede relatie tussen het stadsbestuur en de gouverneurs van Brielle.²⁵

Economische gevolgen

Hoewel de Brielse magistraat vooraf twijfelde over de komst van de Engelsen, bleek de aanwezigheid van het garnizoen goed voor de economie in de stad. Dit had alles te maken met de bevoorrading van de troepen. De soldaten moesten natuurlijk eten en drinken en hadden daarnaast hun dagelijkse spullen nodig, zowel voor persoonlijk als zakelijk gebruik. De lokale bakkers, slaggers, brouwers, timmerlieden en handelaren deden hierdoor goede zaken. Ook vestigden zich nieuwe bedrijven in de stad, waardoor de economie enorm opleefde.

Vooraf de cafés in de stad deden goede zaken: hoewel de soldij niet hoog was en er regelmatig te laat werd betaald, bleef het drankgebruik onder de Engelsen erg groot en hadden de herbergiers en kasteleins in Brielle niet te klagen over hun inkomsten. De Engelsen waren zo dol op drank dat zij zelfs hun kleding en wapens verkochten aan burgers van Brielle of hun goederen verpandden aan een pandjesbaas of louche kroegbaas. Met het geld konden zij dan weer de kroeg in! Aangezien dit gedrag al snel extreme vormen aannam, besloot het stadsbestuur in te grijpen. Al in 1589, slechts vier jaar na het begin van de Engelse aanwezigheid, kwam er een verbod voor alle inwoners van Brielle om spullen en kleding te kopen van de Engelsen. Immers, de slecht geklede troepen waren een schande voor 'haere Majesteijt'.²⁶

Het vertrek van de Engelsen

Na het aantreden van Jacobus I als koning van Engeland in 1603 veranderde de aard van de Engelse hulp aanzienlijk. Nadat de

Republiek in 1598 vrede had gesloten met Frankrijk en hiermee erkend werd als soevereine staat, draaiden de Engelsen de geldkraan dicht. De Republiek bleek immers redelijk in staat zichzelf staande te houden en Jacobus had zelf genoeg problemen. Zo was hij verwickeld in een interne politieke strijd en had hij grote financiële zorgen. Aangezien hij wanhopig op zoek was naar geld, lukte het de Hollanders om in 1616 de pandsteden vrij te kopen. Dit voor een bedrag van slechts 2,5 miljoen gulden, in plaats van de afgesproken 8 miljoen!²⁷ Dit resulteerde op 14 juni 1616 in het officiële vertrek van de Engelse troepen uit Brielle. Hiermee kwam een einde aan de ‘Engelse bezetting’ van de stad en werd een tijdperk afgesloten.

We hebben gezien dat gedurende de dertigjarige aanwezigheid van de Engelsen de relatie tussen de ‘bezetter’ en de Briellenaren goed is geweest. Dit had alles te maken met de positieve opstelling van het stadsbestuur dat zich bereidwillig toonde en de eisen van de Engelsen inwilligde. Hier plukte Brielle uiteindelijk ook de vruchten van in de vorm van economische bloei. Het aanwezige garnizoen trok immers bedrijvigheid aan. Tevens zorgde de Engelse tijd voor sociale verandering, vanwege de vele gemengde huwelijken en de oprichting van een eigen Engelse kerk, die ook na het vertrek van de Engelsen nog lange tijd bleef bestaan. We kunnen dan ook concluderen dat de Engelsen een aanzienlijke invloed hebben gehad op de ontwikkeling van de stad.

Over de auteur

Colette van Werkhoven is historicus en als assistent-conservator verbonden aan het Historisch Museum Den Briel

Noten

- 1 Dit artikel is een bewerking van een groter artikel over de Engelsen in Brielle en de pandsteden.
- 2 *Koninklijk Huisarchief (KH)*, A 11/XIV I/8, nr. 118, Willem van Oranje aan Robert Dudley, Earl of Leicester, 12-11-1572.; *National archives London (NA)*, *State Papers*, 70/125/357, Willem van Oranje aan Sir William Cecil, Lord Burghley, 8-12-1572; *British Library (BL)*, *Cotton, Vespasian F VI*, folio 110 r., Sir Francis Walsingham aan Willem van Oranje, 2-7-1572
- 3 NA, *State Papers* 70/135/399, Willem van Oranje aan Lord Burghley, 26-11-1575
- 4 Wilson, Charles H., *Queen Elizabeth and the revolt in the Netherlands* (London 1970) 30-31
- 5 NA, *State Papers* 70/135/361, Queen Elizabeth to Willem van Oranje, 29-10-1575
- 6 Oosterhof, F.G., *Leicester and the Netherlands, 1586-1587* (Utrecht 1988) 29
- 7 NA, *State Papers* 83/9/42, Willem van Oranje aan Lord Burghley, 26-9-1578; NA, *State Papers* 70/144/1138, Earl of Leicester to Willem van Oranje, 7-3-1577;
- 8 Gelderen, M. van, *The political thought of the Dutch revolt 1555-1590* (Cambridge 1992) 57; Doorn, J. van, *Landvoogd Leicester: Robert Dudley, 1533-1588* (Zaltbommel 1992)105
- 9 Gelderen, M. van, *The political thought of the Dutch revolt 1555-1590* (Cambridge 1992) 57
- 10 Oosterhof, F.G., *Leicester and The Netherlands* (Utrecht 1988) 38; Wilson, *Queen Elizabeth and the revolt in the Netherlands* (London 1970) 85-87
- 11 Oosterhof, F.G., *Leicester and The Netherlands* (Utrecht 1988) 37-46
- 12 Hoorn, F. van, *De Engelse kerk in Brielle* (Bernisse 2001) 7
- 13 Oosterhof, F.G., *Leicester and The Netherlands* (Utrecht 1988) 50; Hoorn, F. van, *De Engelse kerk in Brielle* (Bernisse 2001) 7
- 14 NA, *State Papers* 84/51, september 1595, Oath for Brill
- 15 Hoorn, F. van, *De Engelse kerk in Brielle* (Bernisse 2001) 8
- 16 Oeffelt, Theo van, 'Brielle' in: *Monumenten* (Haaren 2008); Historisch Museum Den Briel, inventaris nrs. 3760, 3798, 3794
- 17 Streekarchief Voorne-Putten-Rozenburg, *The Conway Papers*, 103
- 18 Hoorn, F. van, *De Engelse kerk in Brielle* (Bernisse 2001) 14
- 19 MacCaffrey, W.T., *Elizabeth I: war and politics, 1588-1603* (Princeton 1992); Oosterhof, F.G., *Leicester and The Netherlands* (Utrecht 1988)
- 20 Brugmans, H., *Correspondentie van Robert Dudley, Graaf van Leycester en andere documenten betreffende zijn gouvernement-generaal in de Nederlanden 1585-1588* (deel 3 Utrecht 1931), 24
- 21 Streekarchief Voorne-Putten-Rozenburg, *The Conway papers*, "Communicantes", 1590-1612, fol.3.

- 22 Streekarchief Voorne-Putten-Rozenburg, *The Conway papers*, "Communicantes", 1590-1612, fol. nr. 22-23, 25, 27, 29-30, 39-40, 42-44, 46-48, 50-51
- 23 *Calendar of State papers, preserved in the State Paper Department of Her Majesty's Public Record Office*, CSP Domestic, 1601-1603, (London) 203-205, Letter from Henry Percy, 13th Earl of Northumberland, to Sir Francis Vere, Governor of Brill, 24 April [1602]
- 24 Lambeth Palace Library (LP), MSS 3202, Library manuscripts, Talbot papers., Fol.61,
- 25 NA, *State Papers* 84/59, 1599; NA, *State Papers* 84/53, magistrates of Brielle to Lord Burgh, 1596; NA, *State Papers* 8ANC3/103, Magistrates and inhabitants of Brill to Lord Willoughby, 1588
- 26 Hoorn, F. van, *De Engelse kerk in Brielle* (Bernisse 2001) 9, 16; Streekarchief Voorne-Putten-Rozenburg, *The Conway papers*, *The Poor men's purse: rekeningen betreffende armenzorg, 1591-1612*
- 27 Hoorn, F. van, *De Engelse kerk in Brielle* (Bernisse 2001) 7

Een 'staatsgreep' te Brielle in 1618 tijdens de onlusten tussen de remonstranten en contra-remonstranten.

J.C.H. Jansen

Kort voor de Dordtse Synode van 1618-1619 laait de religieuze strijd tussen de remonstranten ('rekkelijken') en contra-remonstranten ('preciezen') over de predestinatie (voorbeschikking door God) hoog op. Deze strijd laat ook Brielle niet onberoerd en leidt zelfs tot een 'staatsgreep', waarbij een telg uit het geslacht Van Gent een belangrijke rol speelde.

Otto van Gent heer van Dieden (1578-1640) was via zijn moederslijn de oom van Willem Joseph van Ghent. Otto had drie broers: Walraven, Willem Josephs latere schoonvader (overleden 1644), Willem Proost te Deventer (overleden 1651) en Dirk Domheer te Utrecht en Proost te Elst (overleden 1652). Daarnaast had Otto zes zusters, van wie Johanna van Gent de jongste was. Zij huwde Claes van Ghent; Johanna en Claes waren de ouders van Willem Joseph van Ghent. Otto van Gent komen wij in de Brielse geschiedenis tegen in 1618, als luitenant van een compagnie infanterie te Brielle. Brielle was in die tijd een belangrijke stad gelegen aan de mond van de Maas, met een zich als berg- en voorhaven ontwikkelende haven aan het Haringvliet bij de Hellevoetse-Sluys.

De compagnie van Otto lag om twee redenen in garnizoen te Brielle. Een strategische: de bewaking van de haven aan de Maasmond en een praktische: Hellevoetsluis zal geen of onvoldoende accommodatie hebben geboden. De bevolking bestond volgens opgave in 1623 uit 93 zielen en er waren slechts enkele veldversterkingen met een wachthuis.

Prins Maurits van Nassau (1567 - 1625).

In een brief van prins Maurits van Nassau (d.d. 24 februari 1618) geeft de prins een aantal instructies aan Otto van Gent en meldt hem dat de compagnie infanterie van zijn broer prins (Frederik) Hendrik nogmaals met 100 soldaten zal worden versterkt. Deze versterking werd in het geheim uitgevoerd en zij zou worden aangewend om de vroedschap in Brielle af te zetten. De stedelijke regering van Brielle was sterk remonstrants gericht. Op 10 september 1618 ontslaat de contra-remonstrant Maurits de

zittende magistraten van Brielle en vervangt de remonstranten door een contra-remonstrants gerichte vroedschap. Maurits verhoedt daarmee dat de remonstrantse vroedschap zelf soldaten (waardgelders) zou aanstellen, waardoor het militaire en politieke evenwicht zou worden verstoord. Dit ingrijpen van Maurits voorkwam dat het eiland Voorne zich direct onder het gezag van de Staten van Holland en Westfriesland zou stellen. Door het machtsvertoon van Maurits sloeg de balans door ten gunste van de contra-remonstranten.

De voornoemde daad maakte deel uit van een militaire actie van prins Maurits om zijn grip op de landsregering te verstevigen en de machtspositie van de Landsadvocaat Johan van Oldebarneveld te verzwakken. Oldebarneveld behoorde tot de aanhangers van de remonstranten, die een grote invloed voorstonden op de landsregering, ten koste van de heersende religie.

Otto van Gent stond hoog aangeschreven bij prins Maurits, dit blijkt wel uit de eerdergenoemde brief van 24 februari 1618 die de prins aan hem schreef met de volgende aanhef:

"Den Edelen manhaften onsen lieven besunderen Otto Gent heere tot Dieden etc."

In deze brief zette de prins uiteen hoe en wanneer de toegezonden versterkingen door Otto dienden te worden gebruikt. (R.A. Utrecht: cat. arch. Staten van Utrecht no:1050).

Opmerkelijk is dat Otto's neef Willem Joseph van Ghent ruim vijftig jaar later ook met deze omgeving in contact komt, met dit verschil dat het dan niet om interne godsdiensttwisten gaat, maar om de verdediging van het land.

Over de auteur

De heer J.C.H. Jansen doet regelmatig onderzoek naar historische facetten van met name Hellevoetsluis.

Bronnen

Otto van Gent en zijn nakomelingen door L.F. van Gent.

Publicaties 1942-1943 A.R.

Geschiedenis van het Vaderland, Groen van Prinsterer A' dam 1852.

Eigen onderzoek: J.C.H. Jansen.

Noot van de redactie: Voor meer informatie over de onlusten tussen remonstranten en contra-remonstranten in Brielle, zie Henk Vegter, 'Rond de Sint Catharijnekerk', uitgave van de Stichting Streekhistorie Voorne-Putten en Rozenburg, Publicatiereeks nr. 21.

Het koft en het koren

Leen Hordijk

De vondst van een potscherf, een verkoolde graankorrel of een gouden armband spreekt niet erg tot de verbeelding. Het zijn de vondsten waarop afbeeldingen en nog liever oude teksten zijn te herkennen die aandacht vragen. Zeker in de ogen van een archivaris. De vondst van de Dode Zeerollen leidde tot grenzeloze fascinatie, maar ook tot ridicule complottheorieën als zou de kerk iets verborgen willen houden en de fictieve Da Vinci Code zou in staat zijn het voetbal in actualiteit te overtreffen. In de Brielse Mare van oktober 2007 wordt door Arnold Carmiggelt uitgebreid aandacht besteed aan de vondst van een 15e-eeuws leren etui met beschreven wastafeltjes en terecht! De vondst is, zeker voor Brielle, uniek en het is te hopen, tegen beter weten in, dat zijn zeer gedegen artikel breed gelezen wordt.

De historische betekenis van de ontcijferde tekst is echter gering. Een willekeurige greep in het rijke stadsarchief van Brielle levert moeiteloos documenten op die stuk voor stuk belangrijker zijn en veel meer historische informatie bevatten dan de wastafeltjes. Ook de bijzondere aandacht die wordt besteed aan de vondst van een boekband uit een beerput is terecht, ondanks dat deze geen schriftelijke verrassingen bevat en dat in de verzamelingen van het Streekarchief soortgelijke banden, maar dan nog wel in goede staat, algemeen zijn. Het is de euforie van een vondst op een plaats die je niet verwachtte.

We kennen allemaal wel die spannende verhalen van monniken die hun boeken lieten inbinden met restanten van oude en niet meer van waarde geachte manuscripten. In deze boekbanden zaten schatten

Afb. 1: Oude tekst, gebruikt voor het inbinden van een boek.

verborgen, die soms belangrijker waren dan de inhoud van het boek zelf. Uiteraard zijn we nieuwsgierig of ook het Streekarchief dergelijke verrassingen bezit. Ja, aan verrassingen geen gebrek. Ik denk nu even niet aan de vondst van een boedelrekening, waarin nog een deel van het geld van de overledene is verborgen. We kennen bijvoorbeeld uit het stadsarchief van Brielle een 15e-eeuwse houten band van het boek waarin de stadsrekeningen over de jaren 1453 - 1462 worden bewaard. Uit het ambachtsarchief van Abbenbroek kennen we, om een voorbeeld buiten Brielle te noemen, het rekeningenboek van de Heilige Geest Armen over de periode 1559 - 1596. (afb. 1) De banden zijn ingebonden met gebruik van afgedankte Middeleeuwse, soms rijk verluchte, teksten. In beide gevallen is het niet zo dat deze teksten belangrijker zijn dan de inhoud van de boeken, maar spannend is het wel.

Reeds geruime tijd tracht ik de beschrijving van het rijke stads- en ambachtsarchief van Heenvliet af te ronden. Dit archief vormt, samen met dat van Brielle, de laatste archieven die nog niet uitputtend zijn geïnventariseerd. Met name de zogenaamde boedelpapieren vergen veel tijd en aandacht. De samenhang van de documenten is geheel verbroken. Het lijkt erop of ze een behandeling in een droge centrifuge hebben ondergaan. De boedelpapieren van Jan Leendertse Landmeter over de periode 1706 - 1733 werden oorspronkelijk bijeengehouden door een omslag, enigszins vergelijkbaar met de hiervoor genoemde boekbanden. Bij nadere bestudering blijkt de omslag te bestaan uit een gelegenheidsgedicht van Johannes Krol op het huwelijk van Adrianus Struijk en Wilhelmina Halfkaag. Het gedicht, aangeduid als 'heilbazijn', is uiteraard een lofdicht op het jonge bruidspaar dat op 13 mei 1714 te Heenvliet in het huwelijksbootje trad. Omdat de bruid in Brielle woonde, is het huwelijk daar geregistreerd. In dit geval is de dichterlijke bloemlezing misschien wel belangrijker dan de familiepapieren van Jan Leendertse Landmeter. Aan het echtpaar worden in het gelegenheidsgedicht een lang leven en veel kinderen toegewenst. Over het lange leven en de vele kinderen blijkt op Voorne-Putten niets. Het gedicht is echter een vroegtijdig overlijden bespaard gebleven.

Over de auteur

Leen Hordijk is streekarchivaris van het Streekarchief Voorne-Putten en Rozenburg.

Museumnieuws

Op het moment van dit schrijven zijn voor het museum twee nieuwe medewerkers benoemd: Alexandra Peeman, medewerker administratie, en Marinka Visser, medewerker educatie en publieksbegeleiding. Wanneer we binnenkort ook de full-time projectregistrator voor twee jaar kunnen inhuren die samen met Jeanette de Lange de actualisering van de collectieregistratie onder handen gaat nemen, zijn we helemaal tevreden. Vanaf september zijn we dus weer op volle sterkte. En dat is maar goed ook, want we hebben veel te doen. De komende jaren zullen we uitvoering geven aan het Museumbeleidsplan 2008-2012 en beogen we de daarin beschreven doelstellingen te realiseren. In 2012 bestaat het museum 100 jaar en dat willen we graag vieren met een vergroot, aansprekend heringericht museum met meer mogelijkheden om zowel de bezoekers aangenaam en educatief te onderhouden als de collectie op een meer verantwoorde manier te bewaren voor latere generaties. Tot en met 2009 staan de volgende tentoonstellingen op het programma: *Uit de schatkamer van de Vrienden* (vanaf 31 oktober), *Reclame in Brielle in de tijd van Johan Been* (april-mei 2009), *Martin van Waning* (zomer 2009), *(Zee)helden op postzegels* (najaar 2009). Er staan meerdere publicaties op de rit, waaronder het *Biografisch Woordenboek Brielle*, en het aantal schoolprogramma's en doedingen - ook voor bezoekers met een functiebeperking - zullen worden uitgebreid. Daarnaast wordt binnenkort de Waag heringericht, evenals de 1-aprilafdeling. Aan de herinrichting van de 1-aprilafdeling wordt intensief meegewerkt door de Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel. Want eind oktober, met de opening van de tentoonstelling *Uit de schatkamer van de Vrienden*, mag het museum van De Vrienden een cadeau ontvangen, bestaande uit twee

geluidsfragmenten en een animatie. Het cadeau betekent een belangrijke aanvulling voor de informatieoverdracht over (de aanloop naar) de Tachtigjarige Oorlog. het museum is de Vrienden hiervoor zeer dankbaar!

Marijke Holtrop, hoofd Historisch Museum Den Briel, juli 2008

Zeefdrukken te koop in het museum:

Zeefdrukken van het Wellerondom, de Jacobskerk, de Stenen Baak en de Watertoren. De zeefdrukken zijn exclusief voor het museum, in een beperkte oplage, vervaardigd door Willem van Willegen. De kunstenaar heeft de prenten gesigineerd en genummerd. De prijs van een zeefdruk bedraagt, ingelijst en wel, 60 Euro.

INDEX BRIELSE MARE (nummers 1-1 t/m 18-1)

Sinds 1991 publiceert de vereniging twee keer per jaar de 'Brielse Mare' met historische artikelen over de stad en de streek. Nu de vereniging 50 jaar bestaat, leek het ons terecht de lezers een beknopt overzicht met betrekking tot de ondertussen verschenen artikelen te geven. Om de omvang beperkt te houden zijn de artikelen alleen op onderwerp opgenomen. Op de website van de vereniging zijn de artikelen ook op auteur gerangschikt. Ook zijn daar alle reeds verschenen nummers te downloaden. De website is onder het volgende adres te vinden:

<http://www.vriendenmuseumdenbriel.nl/>

Het tijdschrift is verder ook in te zien in het Streekarchief Voorne-
Putten en Rozenburg.

Tenslotte voor de duidelijkheid: 2-1 betekent 2e jaargang, 1e nummer, vervolgens ziet u het jaartal en de pagina's.

Algemeen

Den Briel en Hellevoetsluis in de ogen van vreemdelingen, 2-1 (1992) 7-28

Herinneringen aan Den Briel, 3-1 (1993) 24-39

Een wandeling door Brielle in de 16e eeuw, 5-2 (1995) 8-17

In de voetsporen van een 16e-eeuwse onderzoekscommissie, 7-1 (1997) 33-42

Het 'Chronykje van den Briel' van Cornelis Cleijn, 8-1 (1998) 14-37

Brielse vriendschapsboekjes uit de 19e eeuw 14-2 (2004) 49-58

Een geologische kijk op de archeologie 15-1 (2005) 21-28

Brielle: van Prehistorie tot middeleeuwse stad, 17-2 (2007) 15-20

Notities uit middeleeuws Brielle. Een 15e-eeuws leren etui met beschreven wasta-
feltjes uit een beerput bij de Maarlandse haven, 17-2 (2007) 21-60

1 April en watergeuzen

De viering van 1 april 1872, 1-1 (1991) 6-17

De grap van 1 april, Alva 's bril en Brielle, 4-1 (1994) 6-19

Cornelis Arienszn. Vleijssenhoeft, een Brielse Geus, 8-1 (1998) 38-43

Jan Claesse, een Brielse watergeus, 10-1 (2000) 52-53

Gebouwen en straten

- Nobelstraat 16; een voorbeeld van een verborgen verleden, 1-1 (1991) 34-47
- De (voor)geschiedenis van de coupure in de vestingwal bij de Kaaistraat, 1-2(1991)61-69
- De Jacobskerk te Brielle, geschiedenis en beschrijving in kort bestek, 2-2 (1992) 11-24
- De Sint-Catharijnetoren in de steigers, 9-1 (1999) 14-23
- Het archeologisch onderzoek naar de stadsmuur aan de Langestraat te Brielle, 9-1 (1999)42-50
- Het huis Manezee en zijn bewoners, 10-1 (2000) 27-34
- Brielle begrensd; de grenspalen van Brielle,10-2 (2000) 11-16
- Stucplafonds Voor straat 45, verslag van een bijzondere restauratie, 10-2 (2000) 17-24
- Geld moet klinken, herinneringen bij een kasboek, 10-1 (2000) 35-40
- Restauratie Sint-Catharijnetoren, 11-1 (2001) 6-8
- Grensconflicten rond de molen van Hellevoetsluis 11-2 (2001) 13-18
- Seggelant in de Romeinse Tijd 12-2 (2002) 37-44
- De Stenen Baak in Oostvoorne 13-2 (2003) 15-26
- Coöperatieve stoomzuivelfabriek 'De Eersteling' 14-2 (2004) 24-32
- Esterenburg, boerderij van licht en schaduw, 17-1 (2007) 31-48
- Kreeg de molenaar een klap van de molen? Brandstichting in de molen van Aalbrechtse, 17-2 (2007) 61-63
- Brielse kalkfabriek, 17-2 (2007) 65-72
- De bouw van de molen 't Vliegend Hert ... en wat er aan voorafging, 18-1 (2008) 27-33
- Overpeinzingen naar aanleiding van de bouw van de molen 't Vliegend Hert, 18-1 (2008) 34-40

Gevelstenen en monumenten

- De gevelsteen Eben Haëzer (Boterstraat), 2-1 (1992) 43-44
- Brielse gevelstenen (Dijkstraat 11), 4-1 (1994) 20-21
- Brielse gevelstenen (Dijkstraat 16), 4-2 (1994) 24-25
- Gevelsteen 'Oog in 't syl (Maarland Nz 34), 1-2(1991)57-60
- De kop van 't Maerland (Maarland Zz), 1-1 (1991)32-33
- Brielse gevelstenen (Maarland Zz 27), 2-2 (1992) 25-26
- De Duizendste (Lijnbaan Ila en b), 3-1 (1993) 40-41
- Brielse gevelstenen (Rozemarijnstraat), 3-2 (1993) 39-40
- Het oorlogsmonument in Brielle, 5-1 (1995) 21-23
- De oorlogsmonumenten in Zwartewaal, 5-2 (1995) 18-21

Het klokje van Maarland NZ12-13, 2-2 (1992) 27-30
 Pas op, u verlaat Brielle (vrijpalen), 12-1 (2002) 48-49
 De gevelsteen van café Dixi (Maarland Zz 3), 12-2 (2002) 33-36
 Perfer et obdura, een gevelsteen met vraagtekens, 13-1 (2003) 43-48
 De 4 Gecroonde Ambachslieën, een mooie replica 13-2 (2003) 27-32
 De gevelsteen van het Catharina Gasthuis, 16-2 (2006) 33-37
 Het kanon van de Brederode: een Deens geschenk in een Brielse school, 16-2 (2006) 25-46

Personen en historische figuren

De Brielse heldinnen of hoe een zeeheld te water ging (14 juni 1665), 1-2 (1991) 2-22
 Metten Koorstra (1853-1923), een sociaal bewogen vader voor wezen en soldaten, 1-2 (1991) 23-56
 Maarten Harpertszn. Tromp, 1598-1653, 8-2 (1998) 15-26
 Om de schatten van Roelof Ulsen, een nalatenschap in de 18e eeuw, 9-1 (1999) 31-41
 Van Ulsen naar Ulzen, een verhaal over vier werelddelen, 11-1 (2001) 45-53
 Het verhaal van Ary Borstlap Lzn. (1807-1891), 9-2 (1999) 15-22
 Castor, over een oorlogsschip, zijn twee Brielse kapiteins en een jonge Moor, 9-2 (1999) 23-36
 Het fregat Briel en de slag bij Kaap Santa Maria, 10-1 (2000) 48-51
 Jan Dirk Preuijt, burgemeester van Geervliet, 10-2 (2000) 31-35
 J.W.D. Robijns, de Brielse luchtvaartpionier, 10-2 (2000) 36-42
 Het huwelijk van 1575 12-1 (2002) 35-36
 Willem Plokker (1798-1857) 14-1 (2004) 19-28
 Voordracht van Multatuli brengt de Brielse krantenwereld in het geweer 14-2 (2004) 33-47
 'Seer grouwelijke feijten', de halsmisdaden van Maartje Willems 15-1 (2005) 11-20
 'In verwondering opgetoogen', de prins in Brielle 15-2 (2005) 39-49
 Teunis Blanken, architect van het Dirkslandse Sas 15-2 (2005) 51-58
 Stille Kracht of Stille Klacht?, 16-2 (2006) 55-59

Kerk en religie

Vuur en water... Opkomst en ondergang van het Brigittenklooster 'Marienvoorn' in Den Briel (ca. 1485-1530), 1-1 (1991) 48-62
 Het middeleeuwse heiligdom van O.L. V. Toevlucht in Brielle, 3-2 (1993) 29-31
 De Lutherse kerk te Brielle, de Lutherse gemeente Brielle-Hellevoetsluis met achtereenvolgens twaalf predikanten, 1828-1886, 4-2 (1994) 9-23
 Een slordig doopboek, 6-1 (1996) 21-25

Antiek voorhangsel uit de Heenvlietse synagoge hersteld, 9-2 (1999) 37-42
 Schuilkerken: op de meest vreemde plaatsen naar de kerk, 10-2 (2000) 25-30
 Het 'glas van Briel', een kerkraam in Edam, 11-1 (2001) 17-23
 Bedevaartscomplex thans Rijksmonument, 11-2 (2001) 27-36
 Menisten te kijk gezet, doopsgezinden in Brielle, 12-1 (2002) 37-47
 Een bedevaart van Schipluiden naar Den Briel in 1932, 12-2 (2002) 45-49
 Over begraven en grafcultuur op Voorne in de 20ste eeuw, een tijdsbeeld, 15-1 (2005) 45-58
 De synagogen van Brielle, 15-2 (2005) 31-38
 De Beeldenstorm in Den Briel, 16-2 (2006) 47-54
 Van nieuwe psalmboeken en een plattegrond van de kerk, 17-1 (2007) 13-21
 De restauratie van de Bedevaartskerk, 18-1 (2008) 7-18

Kronieken

Kroniek 1890, 1-2 (1991) 71-87; Kroniek 1901, 2-2 (1992) 33-38; Kroniek 1912, 3-2 (1993) 41-45; Kroniek 1913, 4-2 (1994) 36-42; Kroniek 1914, 5-2 (1995) 36-41; Kroniek 1915, 6-2 (1996) 64-70; Kroniek 1940, 1-2 (1991) 88-112; Kroniek 1941, 2-2 (1992) 39-45; Kroniek 1942, 3-2 (1993) 46-52; Kroniek 1943, 4-2 (1994) 43-48; Kroniek 1944, 5-2 (1995) 41-46; Kroniek 1945, 6-2 (1996) 70-75; Kroniek 1990, 1-1 (1991) 67-72; Kroniek 1991, 2-1 (1992) 45-52; Kroniek 1992, 3-1 (1993) 42-48; Kroniek 1993, 4-1 (1994) 45-50; Kroniek 1994, 5-1 (1995) 43-51; Kroniek 1995, 6-1 (1996) 39-46

Kunst

Muziek aan het hof van Frank van Borselen, 2-1 (1992) 28-42 (Rectificaties 2-2 [1992] 46)
 De dichter Jacob van Maerlant en Voorne, 3-2 (1993) 5-28
 Overheid en muziek te Brielle tot 1572, 5-1 (1995) 33-42
 Brille, berceau de la Republique de Hollande, een tekening van Antoine-Ignace Melling (1763-1831), reizend kunstenaar, 5-2 (1995) 22-35
 Overheid en muziek te Brielle tussen 1572 en 1795, 6-2 (1996) 6-25
 Daniël Vosmaer en het Gezicht op Den Briel, 6-1 (1996) 6-20
 Was Jacob van Maerlant koster?, 7-1 (1997) 31-32
 Brielse luidklokken van Crans, 1715 en 1744, 9-1 (1999) 24-30
 De Brielse periode van de kunstenaar Balthasar Jooss, 10-1 (2000) 41-47
 De lauwerkrans van de koningin-zonder-land, over 17e eeuwse politiek, een schilderij, een ongewoon detail en het karakter van Christina van Zweden 11-1 (2001) 25-44
 Op het breukvlak van twee tijdperken: regenten en notabelen. Een sociaal economische verkenning rond de portretten van Johan en Adriaan Melvill, Ahrend

Thoméé, Ary van der Minne, Nicolaas Lette en Abraham Rouville in het Historisch Museum Den Briel, 11-2 (2001) 37- 49
 De Keizer Karel of hensbeker van Voorne 12-1 (2002) 17-24
 Prenten als een landschap (tien prenten van Martin en Piet Middelhoek, Frans Spuibroek, Antoinette Egter van Wissekerke, Ary Baggerman en Martin van Waning) 12-1 (2002) 11-14
 Rectificatie Prenten als een landschap 12-2 (2002) 6-7
 Een Briels portret uit de zeventiende eeuw: Cornelis Briel door David Bailly 12-2 (2002) 15-26
 Maria en Cornelis Sijdervelt 12-2 (2002) 27-32
 Het Maarlandse Klokje 13-1 (2003) 17-24
 Reddingsacties in beeld (schilderijen van s.s. Archimedes en de Prometheus, A. de Groot) 13-1 (2003) 25-30
 Nieuw gezicht op Briel, 18-1(2008) 41-45
 Schilderij Cornelis Briel senior: rectificatie, 18-1(2008) 57-58

Museum en vereniging

Het nieuwe Trompmuseum, het visuele geheugen van Den Briel en omgeving, 6-1 (1996) 26-38
 De voorgeschiedenis van het Brielse Museum (1887-1912), 8-2 (1998) 27-37
 De geboorte van de vereniging "Vrienden van het Trompmuseum", 8-2 (1998) 38-41

Eerste en Tweede wereldoorlog

zie ook: kronieken
 Brielle tijdens 'de vijf meidagen' van 1940, 5-1 (1995) 5-20
 Libertatis in oorlogstijd, 5-1 (1995) 24-28
 De Brielse bevrijdingsdagen - mei 1945 , 6-2 (1996) 28-63
 De noodlanding van Owen Thamer, 14-2 (2004) 13-23
 De Watergeuzen van 1945, 15-2 (2005) 13-24
 Het schijnvliegveld in de Ondernemingspolder, 15-2 (2005) 25-29

Diversen

Patriottentijd in Den Briel (1780-1787), 1-1(1991) 18-31
 Een bijzonder aspect uit de geschiedenis van de drinkwatervoorziening te Brielle, 3-2 (1993) 32-38
 In naam van de vrouwen, doe open de poort, de afdeling Brielle van de Nederlandsche bond voor vrouwenkiesrecht (1907-1920), 4-1 (1994) 22-42
 De zetel en het wapen van het ambacht St. Annapolder en het Schapengors', 4-2(1994) 26-35
 Bij zonsverduistering op den Toren, 9-2 (1999) 43-48

In het belang van de tuinbouw cultuur, geschiedenis van Voorne 's Proeftuin, 1906-1937, 10-1 (2000), 17-26
Rellen in Den Briel in 1480, 11-2 (2001) 19-26
De schout, de maire en de armen van Rockanje 12-1 (2002) 25-34
De cholera-epidemie van 1866 in Brielle 13-1 (2003) 31-42
Trekschuiten in het Kanaal door Voorne 13-1 (2003) 49-54
Voeding en gezondheid in de late Middeleeuwen 13-2 (2003) 33-44
Drek en vuyligheid: oproer in 18e eeuws Brielle 13-2 (2003) 45-53
Museum in Elmina (Ghana) geopend (fam. Ulsen) 13-2 (2003) 57-58
Schaapskudde op de wallen, 14-1 (2004) 13-17
De koopvaardij schepen van Zwartewaal, 14-1 (2004) 29-41
Een erfprinsje geboren, 14-1 (2004) 43-55
'Hoopen op prijzen uijt den Briel', de Brielse loterij van 1695-1710, 15-1 (2005) 29-44
Kruij in je moer, jouw blixemskind! Gespannen verhoudingen in 1770, 16-1 (2006) 13-23
Een kalenderblaadje van Johan Been: de tsunami van 1755 in Brielle, 16-1 (2006) 25-32
De Landweeroefeningen van 1906 in Brielle, 16-1 (2006) 39-46
Vier letters kostten Zwartewaalse schoolmeester zijn baan, 16-1 (2006) 47-51
Herinneringen aan de keutjes- of varkensmarkt van Brielle, 16-1 (2006) 53-58
Het bloemrijke verleden van de Brielse Floraliavereniging 16-2 (2006) 13-23
'Ik droomde van Den Briel', herinneringen aan de Nymph, 17-1 (2007) 23-30
Een onbekende opera over Den Briel, 17-1 (2007) 49-59
Bokaal en drinkbeker van de polder Oudendoorn, 18-1 (2008) 19-26
Snelheidsbeperkingen op de digitale snelweg, 18-1 (2008) 46-51
Het Brielse 'Cultuurweb', 18-1 (2008) 52-56

Beknopte geschiedenis van de ‘Vrienden’

Voor een uitvoerige geschiedenis van de vereniging wordt verwezen naar de herinneringen zoals opgetekend door de oprichter van onze vereniging, de heer Jac. Klok in de catalogus bij de tentoonstelling ‘Uit de schatkamer van de Vrienden’. Voor diegenen die de catalogus niet kunnen bemachtigen, volgen hier de kernpunten van de geschiedenis:

De oprichting vond plaats in hotel de Nymph, aan de Voorstraat op 22 oktober 1958. De aanleiding was drieledig: met de verwachte komst van de industrie op Voorne-Putten was te voorzien dat er een omwenteling op het gebied van leven en werken plaats zou vinden. Met de oprichting van de vereniging werd draagvlak gecreëerd voor het verzamelen van objecten zoals in gebruik voor activiteiten die gedoemd waren te verdwijnen. Tevens werd het nu mogelijk subsidies aan te vragen bij instellingen die geen rechtstreekse ondersteuning aan gemeentelijke instellingen mogen geven. Ten slotte had de vereniging reeds toen de statutaire doelstelling van “het bevorderen van de belangstelling voor de geschiedenis van de stad en de streek”. Met name ter realisatie van laatstgenoemde doelstelling publiceert de vereniging sinds 1990 twee keer per jaar de ‘Brielse Mare’. Met enige regelmaat organiseert de vereniging lezingen en excursies en zij verzorgt tevens andere historische publicaties. In het lustrumjaar 2008 telt de vereniging ongeveer 330 leden.

F.K.

Verenigingsnieuws

Drie onderwerpen zijn het vermelden waard:

- De excursie naar kasteel Keukenhof op 16 mei 2008
- De lustrumactiviteiten
- Onze toekomstverwachtingen

Excursie naar Kasteel Keukenhof

Na een pauze van meerdere jaren werd het besluit genomen om dit voorjaar een dagexcursie per touringcar naar kasteel Keukenhof te organiseren. Aanleiding was het feit, dat in dit kasteel schilderijen hangen van familieleden van 'onze' Cornelis Briel. Het weer werkte niet mee. Na drie weken van prachtig weer regende het op de dag van de excursie zodanig, dat de bezichtiging van de kasteeltuin achterwege moest blijven. Toch genoten de 33 deelnemers van een geslaagd evenement, dat zeker voor herhaling vatbaar is.

Lustrumactiviteiten

Op 22 oktober 2008 bestaat onze vereniging 50 jaar. De viering van dit feit is gepland op 30 oktober. Op die dag is het de bedoeling dat in een feestelijke bijeenkomst twee activiteiten plaatsvinden. Dit zijn de opening van de tijdelijke tentoonstelling over bruiklenen van de 'Vrienden', en de inbedrijfstelling van het cadeau van de 'Vrienden' aan het museum, bestaande uit een audiovisuele presentatie over het '1-april gebeuren'.

Tijdelijke tentoonstelling: het Historisch Museum Den Briel beheert ongeveer 600 objecten die in bruikleen van de 'Vrienden' verkregen zijn. 'Op zaal', dat wil zeggen voor de bezoekers zichtbaar, zijn maar enkele van deze objecten tentoongesteld. Het grootste deel van de bruiklenen bevindt zich in depot. Dit betekent niet dat deze objecten

minder waard zijn dan de wel voor het publiek zichtbare voorwerpen, maar alleen dat de objecten even niet bij de gekozen museale thema's passen. Het museum heeft nu het initiatief genomen een representatieve keuze uit de bruiklenen in depot in een tijdelijke tentoonstelling op te nemen. Tevens wordt met deze objecten een catalogus samengesteld. Elk lid van de 'Vrienden' heeft recht op een exemplaar van de catalogus; wel dient men deze persoonlijk in het museum op te halen.

Lustrumcadeau: oorspronkelijk was het de bedoeling het museum een zeegezicht cadeau te doen. Bij de veiling ging het schilderij echter naar een andere koper. Aangezien niet te verwachten was dat er binnen de resterende tijd een ander object gevonden zou kunnen worden dat binnen onze financiële mogelijkheden lag, werd een principieel andere keuze gemaakt. Uit opmerkingen van gidsen en rondleiders was bekend dat de presentatie van het '1-april gebeuren' niet meer voldoet. Er werd daarom in overleg met de museumleiding voor gekozen een audiovisuele presentatie over 1 april 1572 in opdracht te geven. Daarbij wordt ook de aanloop naar 1 april en de gevolgen van de inneming van Den Briel door de Geuzen behandeld. We mogen verwachten dat met deze presentatie de belangrijkste episode uit de Brielse geschiedenis weer op een adequate wijze wordt gepresenteerd.

Toekomstverwachtingen

Op zich hebben we als vereniging weinig reden tot klagen. We werken plezierig samen met het museum, de publicaties zoals vooral de 'Brielse Mare' worden alom gewaardeerd en de vergaderingen en lezingen worden goed bezocht. Toch zit ons in het bestuur één ding niet lekker. Het wil maar niet lukken het ledenaantal van thans, ongeveer 330, significant te verhogen. Dit belemmert het bestuur bij

het organiseren van diverse activiteiten. Zo heeft bijvoorbeeld de 'Brielse Mare' thans een oplage van tussen de 400 en 500 exemplaren. Om de 'Mare' in kleur te kunnen drukken, zouden we tenminste een oplage van 1000 exemplaren moeten kunnen garanderen. Dit zou betekenen, dat het aantal leden bijna zou moeten verdrievoudigen. Uit andere plaatsen is bekend, dat een dergelijk streefgetal voor een historische vereniging realistisch is. Wel is het zo, dat een vergelijking met Brielle niet opgaat. Waar andere plaatsen één historische vereniging hebben, veroorloven we ons in Brielle de luxe van meer dan tien verenigingen en stichtingen die zich met de historie van Brielle of met specifieke aspecten van die geschiedenis bezig houden. Om de zoveel jaren wordt over fusies nagedacht, maar we zijn van mening dat er veel tijd geïnvesteerd zal moeten worden in zorgvuldig overleg, voordat het eventueel tot concretisering van die gedachte kan komen. Wel vindt er thans tussen de besturen van de 'Vrienden' en van de 'Stichting Streekhistorie' overleg plaats over een mogelijke samenwerking op het gebied van publicaties.

Waar het bestuur ook over nadenkt, is de vraag of we misschien onze naam tegen hebben. Immers de vlag (de naam) dekt de lading (de statutaire doelstellingen) maar voor de helft. Naast ondersteuning van het museum hebben we ook de taak belangstelling te wekken voor de geschiedenis van stad en streek. We doen dat onder andere met de 'Mare', maar op de een of andere manier wordt dat kennelijk onvoldoende waargenomen. We zullen zeker niet over één nacht ijs gaan, maar wellicht loont het de moeite door middel van een enquête de opvattingen van de leden hierover te peilen. In elk geval is het de bedoeling van het bestuur ook in de toekomst alles te ondernemen om een bloeiende ontwikkeling van de vereniging te waarborgen.

F.K.

Uit de streek

Tentoonstellingen

Historisch Museum Den Briel: 31 oktober 2008 t/m 28 februari 2009: Uit de schatkamer van de Vrienden. Een overzicht van bruiklenen van de 'Vrienden' naar aanleiding van het 10e lustrum van de 'Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel'.

Publicaties

Catalogus bij de tentoonstelling 'Uit de schatkamer van de Vrienden'; (Historisch museum Den Briel, oktober 2008).

De kademuren van Brielle; december 2007, gemeente Brielle, ISBN/EAN: 978-90-812242-1-5.

Theo van Oeffelt, Brielle, stad van nu, sfeer van toen (Cuijk, 2008). Overdruk van 32 pagina's uit het septembernummer van het blad 'MONUMENTEN' (www.tijdschriftmonumenten.nl).

De katern over Brielle is per e-mail gratis te bestellen; zie hiervoor: www.cultuurwebbrielle.nl

of eventueel per e-mail: j.wessels@brielle.nl

Alleen voor lezers die *niet* over toegang tot Internet beschikken: tijdens kantooruren: tel. 0181-471129, gemeente Brielle, de heer J. Wessels.

Interessante websites

Informatie over het project 'Cultuurhistorische atlas Voorne-Putten': www.vriendenhistorischmuseumdenbriel.nl

Aanmelding

Ondergetekende .....

Adres .....

Postcode ..... Plaats .....

meldt zich aan

voor het

persoonlijk lidmaatschap

(contributie: 10,-)

familielidmaatschap

(contributie: 15,-)

van de ‘Vereniging Vrienden van het Historisch Museum Den Briel’

Datum: ..... Handtekening .....

Verzendadres: Vrienden v/h Historisch Museum Den Briel
Secretariaat
Mevr. E.C. Laroy-Meeuse
Van Almondeweg 70, 3231 CS Brielle
Tel. 0181-413635
e-mail: elslaroy@hetnet.nl

N.B. Na 1 juli is alleen nog de halve contributie verschuldigd; na 1 november wordt voor de resterende maanden geen contributie meer geheven. Voor de betaling van de contributie ontvangen de leden een acceptgirokaart.

Auteursinstructies

Historische artikelen over Brielle en de streek zijn welkom. Gewenste omvang: 1500 tot 2500 woorden. Aanbevolen wordt vooroverleg te plegen met de hoofdredacteur, te bereiken onder:

w.delwel@zadkine.nl of telefoon (privé): 0181 462105.

De redactie behoudt zich het recht voor, in overleg met de auteur, artikelen in te korten of te wijzigen.

Advertentietarief

Een pagina per jaar (2 edities): 90,-

Copyright

Overname van artikelen uitsluitend met bronvermelding en na verkregen toestemming van de redactie.

Belangrijke telefoonnummers

Meldpunt Monumentenzorg: tijdens kantooruren:

(0181) 471111 (gemeente Brielle; mevrouw Angelique van Oers)

Meldpunt 'Cultureel Erfgoed': tijdens kantooruren van

dinsdag t/m vrijdag: (0181) 475473 (Hist. Museum Den Briel).

Internet-adressen:

Historisch Museum Den Briel: www.historischmuseumdenbriel.nl

Cultuurweb Brielle: www.cultuurwebbrielle.nl

Musea in Nederland: www.museumserver.nl

Gemeente Brielle: www.brielle.nl

Streekarchief VPR: www.streekarchiefvpr.nl

Ver. Vrienden van het Historisch Museum Den Briel:

www.vriendenmuseumdenbriel.nl

Elmers Advocaten

Uw specialisten in:

- Letselschade
- Echtscheidingen (ook bemiddeling)
- Alimentatie
- Overige familierechtelijke kwesties
- Arbeidsrecht
- Huurrecht
- Erfrecht
- Incasso

en al uw overige juridische problemen!

Brielle

Kaaistraat 1-3
0181-416200

Vlaardingse

Westlandseweg 260
010-4353066

Elmers
ADVOCATEN

www.elmersadvocaten.nl